

A magyar népnév és kapcsolatai

„Lassan általánossá kezd válni az a felismerés, hogy a mai nyelvcsaládok ősei a jégkorok végén már kialakultak, s ekként a legősibb szórétegek ilyen távoli idők életéről vallanak... Szavaink... évtizedrek múltját őrzik, s ekként egykori művelődésünk legbecsesebb emlékei“ (LÁSZLÓ 1999:7-22)¹.

1. Bevezetés

László Gyula fenti gondolatait megtámogatják a kutatásaink és az újabban megismert források (vö.: Hun-Bolgár Évkönyvek: Bahši 1680; A X. sz.-i Türk szótár, nyelvtan és nyelvjárásgyűjtemény: Kašy.) A Hun-Bolgár Évkönyvek szerint kb. 100 ezer évvel ezelőtt az Urál vidékén nagy klímaváltozás történt. Az Urál hegységet 2 km-es vastag jég borította, ezért az embereknek le kellett jönni a barlangokba. Baskíriában a barlangok falain számos rajz tanuskodik erről. A következő nagy klímaváltozások kb. 45 ezer, majd 35-30 ezer, végül 10 ezer évvel ezelőtt voltak. Ekkor nagyobb vándorlás indult el, az ott lakó Ősi Turán (Eski vagy Iske Turan) nép különböző irányba vándorolt. Az egyik részük a Berring szoroson keresztül átment a mai Amerika területére (vö.: indiánok), egy másik rész a mai Észak-Egyiptom területére, egy harmadik pedig Mezopotámia területére ment. A *magyar* nevű elődedink *szkíta* eredetűek és a szálak Mezopotámiába vezetnek.

A *magyar* népnév és kapcsolatainak tanulmányozásakor figyelembe kell venni azt a tényt, hogy a *magyar* népnév s e névvel megnevezett nép szorosan kötődik a keleti magyar sezserék - családfák - népéhez és a családfák neveinek nyelvi tanulságaihoz.²

Elsőként a *magyar* népnévvel 45 évvel ezelőtt kezdtem el foglalkozni, amikor a Volga-Urál vidéke mintegy 20 ezernyi földrajzi névi anyagának vizsgálatába fogtam.

A *magyar* népnév megfejtéséhez szükség van arra is, hogy megtudjuk, kik, mikor és hol viselték ezt a nevet. Számomra új információ volt, hogy Észak-Nyugat Kazakisztánban él ma egy embercsoport, akiknek a tagjai magyarnak nevezik magukat és erősen őrzik, védik ezt a tudásukat, hagyományukat. A kazakisztáni magyarokról már három vetítéssel egybekötött beszámolót is

¹László Gyula alap gondolatát a földrajzi névi kutatásaim egyrészt igazolják, másrészt módosításra készítetik annyiban, hogy nem nyelvcsaládokban, hanem konkrét nyelvekben kell gondolkodnunk, tehát a nyelvcsaládokba sorolt nyelvek őseiről lehet szó. Ez az alap gondolat további megerősítést nyert az utóbbi 15 évben általam magyarrá fordított keleti forrásokkal (vö.: Bahši 1680, Kašy. X. század, stb.).

²A keleti magyar sezserék vizsgálatára és az eredmény megírására Benkő Mihály kért fel, amelyet örömmel elvállaltam. Ennek a magyarázata pedig összetett. Az egyik az, hogy közel 45 éve - már a felkéréskor is kb. 35 éve - foglalkozom a Volga-Ural vidéke földrajzi neveivel, velük párhuzamosan a Kárpát medence földrajzi neveivel, valamint az e nevekhez kötődő személynevekkel és közsókkal, ezeken keresztül pedig az idekapcsolódó nyelvekkel. A sezserék (családfák) hagyományai közvetlenül érintik ezt a területet, mert azt mondják, hogy a *madiarok/madijarok* egy része ideköltözött Torgaj vidékére, az Urál hegység keleti oldalára. Miután megírtam a Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek összehasonlító Hangtanát (CZEGLÉDI 2007, Mondattanát 2007.), Alaktanát, (köztük a Gyökrendszer és a Toldalékok rendszerét), Jelentés tanát (kézirat), elmondhatom, hogy **a magyar népnévről eddig kialakult álláspontomat megerősítik az arab és cirill betűs sezserék adatai.** Meg kell jegyezni, hogy a sezserék teljes személynévi anyagát az említett területek földrajzi nevei, személynévi és a közvetlenül érintett, valamint további nyelvek közsói anyagával és grammatikai morfémaival való összehasonlító tanulmányozása számos tudományos eredményhez vezethet, köztük a tulajdonnevek és közsók etimológiájának az eddigieknél pontosabb, hitelesebb megírásához, továbbá az ezekből levonható nyelvi, nyelvtörténeti és őstörténeti tanulságokhoz.

hallhattunk az Őstörténeti Egyesület ülésein, kettőt Benkő Mihály történész, egyet pedig Bíró András antropológus előadásában. További ismereteket szerezhethetünk a keleti magyarokról Benkő Mihály írásából. Jelen tanulmány tartalmazza a *magyar* népvétet érintő hozzászólásom bővített, írásban megszerkesztett kiegészítőjét és igazolását is. Két fő kérdésre kerestem választ: az egyik, hiteles-e a sezserék anyaga, a másik, a kipcsak *magyarok* neve összetartozik-e a Kárpát-medence népének *magyar* nevével és hogyan. A második fő kérdést részletesebben is ki kell fejtenem. Ez a fejezet tartalmazza a *magyar* népnév magyarozatát illető saját álláspontomat a földrajzi nevek figyelembe vételével. Ezt az írott források, majd a kutatói vélemények kritikai bemutatásával kezdem. Ezt követően a Volga-Urál vidéke és a Kárpát-medence földrajzi neveiből és a magyar tulajdonnevekből hozok idevonatkozó adatokat, végül a népnév szerkezeti, hangtani felépítéséről valamint közszói jelentéséről szólok s arról, milyen szó szolgált alapul a *magyar* népnévnek, továbbá a népnévünk hogyan helyezkedik el a magyarokra vonatkozó népvévek - pl. *hungár, ungár, ugor, hun* stb. - között. Utalok arra, milyen gondolkodás alapján születtek az e csoportba sorolható népvévek.

Az írás felől megközelítve háromféle anyagot kaptam Benkő Mihálytól nyelvészeti szempontú tanulmányozásra. Az egyik az arab írásos leszármazási táblázat az ún. „omszki sezseré”, a másik egy cirill betűs, amely a szovjet korszakban a kettős (arab és cirill) könyvelésnek köszönhetően született. A harmadik a már magyarra fordított latin betűs anyag, amely tartalmazza Orunbaszar Turaszov (1934) asztanai történész gyűjtéséből a *madijarok* leszármazási táblázatát, *Madijar* és *Aldiar* történetét, valamint Kamal Dajirov albarbögeti (Turgaj körzet) akszakal (1928) táblázatát a *madijarok* Abuz nemzetségének származásáról, illetve a Torgaj megyei *madiar* törzs sezsire-könyvet. Az arab írásosról már korábban megtudtuk, hogy Benkő Mihály a Celinje-i tartózkodása idején Bulat Ahmetuli Nurpejt mullahtól kölcsön kapta felhasználásra és publikálásra. Ezt az egyedülállóan értékes anyagot Bulat Ahmetuli a korábbi Celinje-i mullahtól és tanítótól, Szagündük Nurmagajbetovtól (1911-1993) örökölte, aki pedig a kazak földön általánosan elterjedt szokás szerint az elődjétől vette át.

2. A nyelvi tanulságok szempontjából legfontosabbnak tartom a sezserékben szereplő nevek hitelességének kérdését, amelynek az ellenőrzésére több lehetőségem is kínálkozott. Közülük néhány: A legendák értelmezése és a leszármazási ágazat összehasonlítása; az egyes családok leszármazási táblázatainak a nevei mennyire fedik egymást és miben különböznek; az eltérő ágazatok neveiben vannak-e ismétlődő nevek; a sezserékben lévő neveknek vannak-e párhuzamai a Volga-Urál vidéke és a Kárpát-medence földrajzi neveiben; a genealógiai táblázatok személyneveinek vannak-e párhuzamai a magyar személynevekben és a közszókban; továbbá vannak-e párhuzamai a három nyelvcsaládba (uráli, altáji, indoeurópai) sorolt nyelvek közszavaiban; található-e grammatikai morféma a sezserék személyneveiben s vannak-e azoknak nyelvi párhuzamai a földrajzi nevekben valamint az egyes nyelvekben; végül a *Madjar* név a sezserékben és kapcsolatai a *Magyar, Megyer* személynévvel illetve a Kárpát-medence-i magyarok *magyar* népvévével. A továbbiakban ezeket külön fejezetekben tárgyalom. Végül mindezt megerősítik a Hun-Bolgár Évkönyvek adatai (vö.: Bahši 1680).

2.1. A legendák értelmezése³ a leszármazási ágazatokkal való összehasonlításban⁴

Figyelemre méltó pl., hogy Nurgajsa Kairbekküzi (1918), Szagündük Nurmagajbetov mullah özvegye a szakal-kipcsak törzsből származik, de férjétől sokszor hallott magyar-kipcsak legendákat. Az arab írásos lejegyzés szerint *Szagal*⁵ nem más, mint *Madjar* unokatestvére, vagyis *Madjar* atyai nagybátyjának, azaz *Madjar* édesapja testvérenek a fia. Miután mindkettőnek (*Madjar* és *Szagal*)

³ Részletesen ld. Benkő Mihály idevonatkozó írásait.

⁴ A terjedelmi korlátok miatt csupán egy-kettőre hívom fel a figyelmet.

⁵ A *Szagal* név tagja annak a hatalmas szócsaládnak, amelyről a *székely* népnév kapcsán írtam. (CZEGLÉDI 2004)

ugyanaz (*Küpšäk*⁶) az őse, ezért az egyik irányú leszármazottait *madjar-kipcsak*-nak, a másikat pedig *szagal-kipcsak*-nak hívják. Ennek a gondolkodásmódnak nem mond ellent az, hogy a magyarokat a források hívják pl. turk fajú és turáni népnek is, hiszen *Turan* és *Türük* mint *Madiar* ősei szerepelnek az arab betűs sezserében. Az egybeesésnek a magyarázataát egyrészt a közös gyökerű végső eredetben lehet megtalálni, másrészt abban, hogy a keleti magyarok a kipcsak törzsekhez csatlakoztak.

A származási táblázatokból kiolvashatók egy *Tatár-Mongol-Türk-Turán* származási vonal állomásai, vagyis azok a személynevek, amelyek ma a személynevek mellett, mint népek nevei is ismertek. Eszerint nem lehet véletlen, hogy a magyarokat türköknek⁷ tartják, ugyanakkor turáni népnek is nevezték. A genealógiai táblázatokból egyértelműen az következik, hogy nem azért hívták a magyarokat *turk*, *türk* fajú népnek, mert velük együtt vagy a közelükben illetőleg egy törzsszövetségben éltek, hanem azért, mert valóban türk fajúak, azaz *Türk* nevű volt az egyik ősapja, s turáni azért, mert a családfák szerint egy valamivel későbbi ősapja pedig *Turan* nevű volt.⁸

Ami a kronológiát illeti, érdemes egy számítást végezni azért, hogy lássuk, mennyiben van köze a származási táblázatnak egy valós történelmi eseménysorhoz, azaz a lényeges elemek párhuzamos, értékelhető szálon futnak-e, pl. mikorra tehető a *Küpšäk*, a *Turan*, a *Türük* ill. *Adam* és fia *Šeš*. Ez talán azt is jelenti, hogy a sezserék szerint *Adam*-ig a generációk időben pontosan i. sz. kezdetéig vezethetők-e vissza vagy az *Adam* első ősi neve jelképes és jelen tanulmányban nem határozható meg a létezésének a pontos ideje. Ugyanakkor a nevek használatának viszonylagos kronológiája megállapítható. Annyi bizonyos, hogy *Adam*-nak mint bibliai névnek van valóságalapja, a törökségben a községi jelentése 'ember'.⁹

Közvetlenül vagy közvetve egyértelműen a nevek valódiságát igazoló további tényezők közé tartoznak azok a történelmi hagyományok is, amelyekről Benkő Mihály már részletesen szólt és szól.

2.2. Az egyes leszármazási táblázatok nevei fedik-e egymást?

Ennek a fejezetnek a vizsgálatát többek között azért is tartom fontosnak, mert elvi kiindulásképpen fel kell tenni a kérdést, hogy az emlékezet őriz-e meseszerű elemeket s ha igen, akkor az a nevek valódiságát, történelmi hűségét mennyire érinti. Vagy pedig arról van-e szó, hogy az emlékezet együtt futó fő szájakat őriz s az eltérések, az elágazások valóban a különböző családok elágazásait jelentik. Esetleg milyen további okai lehetnek az eltéréseknek?

Az arab írásos táblázat egyik érdekessége, hogy a kiinduló, első ember *Adam* neve egybeesik a bibliai *Ádám* nevével és a törökben ismeretes *adam* 'ember, férfi' szóval. A név a magyarban ismert családnévként, vö: *Ádám*, *Ádán*, *Ádány* (KÁZMÉR 1993). Sőt, a jelen álláspontom szerint a magyar *atya*, *apa* és ezek nyelvi megfelelőit azok etimológiájának az írásakor csak az *Adam*-mal való összefüggésben lehet és érdemes vizsgálni.

Az anyagok összehasonlításának a tanulságai közé tartozik, hogy az arab írásos és a cirill betűs táblázat *Adam* atyától kezdve azonos *Sejid* két fiának, *Irán* és *Turan* megnevezéséig. Innentől kezdve a

⁶ Az arab írás latin betűs átírása az én olvasatomban.

⁷ „A magyarokat több forrás is türköknek nevezi. A bizánci uralkodó, Bölcs Leó 904-ben írt egy munkát, amelyben a nomád népekkel szembeni katonai védelem tudnivalóit összegezte. ... A bizánci görög szövegben a türkök nevét *turkoi* formában írták. ... Leó a türk népvét használta a magyarokra ... Leó számára a türkök a szkíták egy csoportja volt, ... míg Bölcs Leó munkájában minden adatnál külön meg kell vizsgálni, hogy a *turkoi* mikor jelent magyart, addig Bórbanszületett Konsztantinnál a *turkoi* népnév gyakorlatilag mindig a magyarokra vonatkozik.” (RÓNA-TAS 1996:212-213) „A magyarokat későbbi bizánci források is nevezik türköknek, ... A magyarokat egyes arabul író szerzők is türköknek nevezik. ...” (RÓNA-TAS 1996:213)

⁸ Itt jegyezzük meg, hogy a *turáni nép-e a magyar* kérdése a sezserék vizsgálatának a kutatásba történő bevonásával együtt oldható meg. Vagyis, hogy a *turáni* jelzőben földrajzi terület megnevezését kell-e látnunk vagy nem. Az előző esetben figyelembe kell venni a csuv. *tarán* 'mély' szót és török megfelelőit, az utóbbiban pedig a dinasztianeveket s az 'isten' jelentésű szavakat is. (Vö.: CZEGLÉDI 2017.)

⁹ Vele genetikusan összetartozó a magyar *férfi* (*fēr* + *fi*) előtagja, a magyar *férj* szó és a törökségben ismert *er*.

cirill betűs táblázat eltér, mert *Iran* utódainak nevezi azokat, akik között megtaláljuk a *Madiar* nevet is, az arab írásos pedig *Iran* testvérének *Turan*-nak a leszármazottaiként tartja számon *Madiar*-t. Meg kell tudnunk, hogy az eltérés egyszerű elírás-e a cirill betűs lejegyzésben vagy más az ok. Ehhez pedig olyan tanulmányokat, forrásokat kell megismerni, amelyek szintén testvérnek tartják *Iránt* és *Turánt*. (vö.: V. D. DIMITRIJEV, V. A. PROXOROVA 1984)

Tovább menve az arab írásos leszármazás szerint *Ajyrkalpak* utódja *Sapijan* s ő *Kazak* apja. Kamal Dajirov szerint is *Ajyrkalpak* a nagyapja *Kazak*-nak s ő is említi *Sabijan*-t. A *Sapijan* és *Sabijan* összehasonlításban a *-p-* és *-b-* zöngétlen illetve zöngés szembenállás látszik. Ennek az oka tisztázható.

Ami a magyarnak a Nagy, Középső és a Kis Hordából való leszármazását illeti, kis eltérés mutatkozik. Mind az arab, mind a cirill betűs táblázat szerint *Kazak* három fia közül *Akarys* a Nagy Horda, *Bekarys* a Középső Horda, *Žanarys* pedig a Kis Horda őse. Kamal Dajirov azonban e három névben *-r-* helyett *-z-*t használ, továbbá szerinte *Akazys* a Nagy Horda - ebben megegyeznek -, *Bekazys* a Kis Horda, *Žanazys* pedig a Középső Horda őse. Ezen eltérés azért is említésre méltó, mert így kérdés, hogy azok, akik kipszak-magyarnak tartják magukat, a Középső vagy a Kis Hordához tartoztak-e. Az *-r-* és *-z-* szembenállásnak pedig az a magyarázata, hogy a cirill betűs változat a két hang (*-r-*, *-z-*) közvetlen elődjének (*-δ-*: interdentális zöngés spiráns) egy másik, nem *-r-*, hanem *-z-* fejleményét őrzi. A jelenlegi tudományos álláspont szerint ezt a rotacizmus és a zetacizmus jelenségének nevezik. Az előbbit a bolgár ill. a csuvasos típusú nyelvek jellemzőjének, az utóbbit a köztörök nyelvek egyik megkülönböztető jegyének tartják.¹⁰

A továbbiakban az arab írás szerint *Aktamkuža* (*Aktam* + *kuža*) szerepel és nem *Aktambera* (*Aktam* + *bera*), mint ahogyan a cirill betűs táblázatban olvashatjuk. A *kuža* és a *bera* rokon jelentésű szavak. Mindkettőt 'ember' jelentésben kell felfogni. Minthogy a cirill betűs lejegyzés a szláv nyelv és írás törvényszerűségeihez igazodik, ezt figyelembe véve nem meglepő, hogy az arab *Küpšák* nála *Kypšak*. Tisztázásra szorul *Müjizdi* és *Sary abyz* viszonya. Mindkét név szerepel az arab írásos változatban is, ahol *Sary abyz* - számunkra a *Madiar* ág miatt fontos - utódja nem *Karakypšak*¹¹, mint ahogyan azt a cirill betűs táblázat mutatja. *Sary abyz* egyik unokája *Kobylandy* és az ő unokája *Toktarbi* szál közötti kapcsolat sem világos.

*Toktarbi*¹² öt fiának a sorrendje – másutt is előfordul – nem egyezik. Abban viszont azonos az arab és a cirill betűs lejegyzés, hogy a számunkra fontos *Bültyn* a harmadik fiú, akinek a közvetlen utódja *Ajtkül*.

A leszármazási ágazat egészét tekintve az arab írásos és a cirill betűs lejegyzések között vannak lényeges és kevésbé lényeges eltérések. Ezek tisztázásához az első és legfontosabb lépések közé tartozik az arab írás értelmezése és annak pontos, hiteles latin betűs átírása, valamint az arab betűs lejegyzés szláv nyelvi olvasata illetve lejegyzése cirill betűkkel. Hitelesség esetén a kettő nem adhat két különböző eredményt, csak ugyanazt. Vagyis annak az ejtésnek a rekonstrukcióját, amit az arab írás lejegyzett. Ez pedig a *Madiar* esetében *Magyar* és *Magyer* egyaránt lehetett. (vö.: CZEGLÉDI 2006. CD, 2007)

A másik lényeges eltérés - ahol az arab írásnak lehet igaza a hagyományok ismeretében - az, hogy a *magyar* nem az *Iran*-i (cirill), hanem a *Turan*-i ágon keresztül kötődik a *Türük*-hez. Ha pedig a cirillnek is van valóságalapja, akkor hun ősökre lehet gondolni.

A továbbiakban, amikor a teljes leszármazási táblázatok egyes neveit vizsgálom, akkor egyben azoknak tulajdonnévi (földrajzi névi és személynévi) párhuzamait keresem a Volga-Urál vidéken és a Kárpát medencében s a nekik alapul szolgált közszót igyekszem megtalálni, valamint a név szerkezeti felépítését vizsgálom, azaz a lexikális és grammatikai morféma felől illetve a jelentés felől is

¹⁰ Erről ld. még CZEGLÉDI 2006 CD, 2007.

¹¹ „Nyugati kipszak” jelentésű.

¹² A *bet* utótag egyik alakváltozata a *bi*, amely a magy. *fi* szóval tartozik össze.

megközelítem. Minden egyes eltérés lényeges lehet, ezért annak mindig a valódi okát kell megtalálni.

Az arab írásos lejegyzésben és a cirill betűs változat szerint *Madiar* apja *Töbet*, a sezsire könyvben pedig *Madiar* apja nem *Töbet*, hanem *Žaugastin*. Az arab és cirill betűsben *Madiar*-nak három testvére van: *Kulataj*, *Žanajdar* és *Kosajdar*, míg Orunbaszar Turaszov asztanai történész és Kamal Dajirov szerint csak két testvére van: *Aldiar* és *Kudiar*. Különböznek a nevek, de szám szerint sincs egyezés. Különböznek *Madiar* fiainak a nevei is. Az arab írásos szerint négy fia van. Dajirov bár hat fiú nevét említi, a Torgaj megyei *Madiar* sezsire könyv szerint hét fia van, de megírja, hogy az egyik (*Seru*) aggregényként a katonaságban meghalt. Minden bizonnyal ezért nem szerepel a neve Dajirovnál. Így *Madiar/Madijar* fiai: *Akbaj*, *Aitkul*, *Boz*, *Abuz*, *Seru*, *Sesen* és *Kalmembet*¹³ vagy *Kalmanbet*.

Kamal Dajirov egy *Madijar* → *Apaj* → *Argün* → *Kazak* vonalat ír le, amelyből látszik, hogy az *Apaj* nem szerepel az arab írásos változatban.

Arra lehet gondolni, *Madiar* leszármazottainak, a gyerekeinek a száma, a neve azért különbözik, mert a nevek többször előfordul(hat)nak, és nem ugyanazon *Madiar* nevű személy gyerekeit sorolja fel az arab írásos változat és Orunbaszar Turaszov valamint Kamal Dajirov.

Feltehető, hogy miután a késői lejegyzők mind a saját felmenőiket írták le, másik, későbbi *Madiar* is előfordulhatott, mint ahogyan több név is előfordul nem csak egyszer. Vagyis valamely ősnek a neve későbbi utód(ok) nevéként is előfordul, azaz a nevek ismétlődhetnek.

Figyelemre méltó kijelentés, mely szerint Kamal Dajirov maga *Madijar* egyik fiának *Abuz*-nak a leszármazottja. *Madiar* egyik felmenője pedig *Sary abyz* az arab írásos változat szerint is.

A leszármazási táblázatokban *Kazak* unokái nem ugyanazok, *Kazak* három fia, unokái és dédunokáinak nevei mintha keverednének. Figyelemre méltó, hogy Kamal Dajirov a *Kazak* – *Argün* – *Madijar* – *Abuz* vonalon származtatja magát. A magánhangzó tekintetében az *Abyz*, *Abuz* szembenállás, vagyis az –y- (illabiális veláris) és az –u- (labiális veláris) magánhangzókat tartalmazó változatok említendőek. (Vö.: CZEGLÉDI 2006) Ezen eltérés ellenére ugyanazon névről van szó.

A dokumentumok közötti eltérések okát abban látom, hogy az arab írásos lejegyzés egyrészt - mint az eredetibb a cirill írásoshoz képest is - a korábbi, biztosabb emlékeket őrzi, másrészt az orosz a későbbi, amely kb. 1930-as évektől kezdve a kettős könyvelés miatt a már arab írással ismert eredetit lejegyezte, átírta az orosz nyelv sajátosságainak megfelelően, ugyanakkor érvényesültek a kazak ejtés jellemzői is bizonyos esetekben. Így pl. az arab írásosban –r-, a cirill betűsben –z- szerepel (vö.: *Akarys/Akazys*, *Bekarys/Bekazys*, *Žanarys/Žanazys*). Ez azt jelenti, hogy a cirill betűs lejegyzés idejében a kipszak ejtés volt jellemző s a lejegyzés ezt tükrözi. Az első szakasz *Adam*-tól kiindulva jó néhány generáción keresztül szinte egyezik.

Egyértelmű, hogy a nevek különbözőségének nem a hiteltelenség az oka, igazolhatóan nem kitalált nevekről van szó. Ezt több tényező is igazolja, amelyekről az alábbiakban szólnunk.

2.3. Az eltérő ágazatok neveiben vannak-e ismétlődő nevek?¹⁴

Vannak teljes egészében megismétlődő nevek, ezeknél azonban gyakoribb, hogy összetett név esetén az előtag ismétlődik. Pl.: *Toktarbi* (*Toktar* + *bi*¹⁵) előtagja a *Toktar* gyakori név.

2.4. A sezserekben lévő személynevek párhuzamai a Volga-Urál vidéke földrajzi neveiben

A sezserekben található személynevek ismertek ma valódi tulajdonnevekként, mint személynevek és földrajzi nevek. A fent említett *Toktarbi* név *Toktar* eleme földrajzi nevekben kimutatható. Pl.:

Pani kassi 'Pani falva'. h. Ašm.IX.91.: csuv. Pani kassi or. Bannovo Č., falu neve, NAP: csuv. Panikassi ← csuv. **Panikas**

¹³ Az –mb- az ejtésben végbement képzés helye szerinti hasonulást jelezte írásban.

¹⁴ Jelen tanulmányban nem ez a fő feladatunk.

¹⁵ Vö.: magy. *fi*.

Toxtar + Panikas Jantaš or. Bannovo ← Bannovo Toxtarovo + Bannovo Jandaševo Čgs., Ar.:-

< csuv. Pani + kassi ←— csuv. kasá 'utca, falu része, falu' + -i: birtokos személyjel E/3. or. Bannovo < Bann ←— nem or.

*Pan + or. -ov- + -o csuv. Panikas < Pani + kas ←— csuv. kas 'falu, falurész, utca' + Toxtar < Tox + tar csuv.

Panikas + Jantaš < Jan + taš or. Bannovo + Toxtarovo ←— nem or. Toxtar + or. -ov-: birtokos melléknév képző + -o or.

Bannovo + Jandaševo < Jandaš ←— nem or. Jantaš + or. -ev-: birtokos melléknév képző + -o.

A kéttagú *Pani kassi* név első tagjára ld. *Pan šor*. A második tagra ld. *Avtan kassi*. A falu orosz neve *Bannovo*. Vagy a *Bann-* tő átvétel, vagy pedig csak a *Ban-* tő. A második *-n-* elvileg lehet orosz melléknév képző. Ld. *Bannovo*. Mindenesetre az or. *-ov-* birtokos melléknév képző, az *-o* pedig a semleges nemre utaló formáns. A másik forrás szerint a falu korábban két részből állt, az egyik rész csuvas neve *Panikas Toxtar*. A második tagra ld. *Bannovo Toxtarovo*. A másik rész csuvas neve *Panikas Jantaš*, a második tagra ld. *Bannovo Jandaševo*.

A sezserékben ismeretes *Abyz*, *Abuz* –y- (illabiális veláris) ill. –u- (labiális veláris) magánhangzókat tartalmazó változatok úgy keletkezhetnek, hogy az egyik előzménye illabiális (*y < a* illabiális), a másiké pedig labiális (*u < â*) magánhangzó volt. A tisztán látás érdekében azonban minden egyes név esetén körültekintéssel kell eljárni akár az arab, akár a cirill betűs olvasatot vizsgáljuk. Elvileg ugyanis egy cirill betűs *Абыз* (*Abuz*) lehet egy idegen **Abüz* lejegyzése is. A földrajzi névi adatokból pedig az is kiderül, hogy a szónak van mássalhangzó kezdetű megfelelője, amely azért igényel további vizsgálatot, hogy megismerjük az eredeti szókezdő mássalhangzót, az adatok szerint a *x-* (*kh*) előzményét. Pl.:

Karaabyz '?. f. TB.86.: bask. Karaabyz or. Karaabyzovo Blagov. az or. Belaja jobboldali mellékfolyója.

< bask. Karaabyz < Kara + abyz or. Karaabyzovo ←— nem or. Karaabyz + or. -ov-: birtokos melléknév képző + -o.

Az egytagú *Karaabyz* név összetett szó, az előtag *Kara*, ld. *Kara čora pristānē*. A név második tagja 'vizet jelentő szó lehet, összetett szó, az előtag *A*, ld. *Abaj*. Az utótag *byz* 'víz' szóval rokon, vö.: magy. *víz*. Ld. *Abyzovo*. A folyó orosz neve *Karaabyzovo*, a *Karaabyz* tő átvétel, hezze járult az or. *-ov-* birtokos melléknév képző, majd a semleges nemre utaló *-o* formáns.

Xapās '?. h. Ašm.XVI.52.: csuv. Xapās, 17 település neve, NAP: csuv. Xapās ← Čirküllē Xapās or. Abyzovo V., csuvas falu, Ar.:-

< csuv. Xapās < *Xapys csuv. Čirküllē ←— csuv. čirküllē 'templomos' + Xapās or. Abyzovo < Abyz nem or. *Apys,

*Hapys + or. -ov-: birtokos melléknév képző + -o.

Az egytagú *Xapās* településnév vagy személynévi, vagy víznévi eredetű. Az egyik *Xapās* nevű falu korábbi neve *Čirküllē Xapās*. Az első tagjára ld. az *Ačča* címszónál. A település orosz neve *Abyzovo*, amelynek az *Abyz* töve átvétel, ehhez járult az or. *-ov-* birtokos melléknév képző, majd a semleges nemre utaló *-o* formáns. Ld. *Abyzovo*.

Az orosz használatú nevek világosan átvételek. Igazolják az átadó ejtést azzal, hogy egyrészt változatlanul vették át a magánhangzót, másrészt hanghelyettesítéssel a fél zöngés mássalhangzót.

2.5. A sezserék személyneveinek párhuzamai a magyar személynevekben és a Kárpát medence földrajzi neveiben

A sezserékben található személynevek közül számos ma is ismert és használt főleg családnévként – ritkábban keresztnévként – a magyarban. Pl.

A *Kalmembet*/*Kalmanbet* (*Kalman* + *bet*) első eleme, azaz előtagja összetartozik a magyar *Kálmán* családnévvvel és keresztnévvvel s a földrajzi nevek előtagjával, pl.: *Kálmán*, *Kálmány*, *Kámán* csn. (KÁZMÉR 1993), *Kálmáncsai* csn. ←— *Kálmán*csa hn. Somogy megye + *-i*: melléknévképző (KÁZMÉR 1993) < *Kálmán* + *-csa* + *-i*; *Kálmándi* csn. ←— *Kálmánd* hn. Szatmár megye + *-i*: melléknévképző (KÁZMÉR 1993) < *Kálmán* + *-d* + *-i*; *Kálmánháza* (*Kálmán* + *háza*) (KISS 1981)

magyar településnév előtagjával.

A személynevek tanulmányozásakor családnevekben és keresztnévben egyaránt kell gondolkoznunk. A keresztnév használata előtt egyelemű nevek voltak, amelyek ma ismertek, mint családnevek, de keresztnévként is megmaradt egy részük. Ilyen a magyar *Kálmán* (1. családnév 2. férfi keresztnév) is.

A *Kalmanbet* névnek a *bet* utótagját 'utód' jelentésben kell értelmezni, etimológiailag összetartozik a magy. *fi*, *fiú* szóval, továbbá az indiai hunoknál ismert és használt *put* 'fi, fiú, fia valakinek' szóval¹⁶.

2.6. A sezszerék személyneveinek közszoí párhuzamai¹⁷

A sezszerék¹⁸ személyneveivel számos közszo tartozik össze, azonban a személynevek közszoí jelentéstartalmának a megtalálása csak egy egész eurázsiai nyelvi rendszer vizsgálata illetve a névadási szokások megismerése révén lehetséges. A tulajdonneveknek és a népneveknek alapul szolgáló közszoí megtalálásához nem elegendő az érintett nyelv(ek)ben kimutatni az adott közszoí, mert a jelenségnek, a névadásnak igen régi és mély gyökerei vannak a nyelvünk, a nyelvek kialakulási rendszerében, sorában. Éppen ezért ennek a fejezetnek a megírásához nemcsak szükség van, de elengedhetetlen a Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek feldolgozása során végzett kutató munka, mert a névadási (földrajzi nevek, személynevek) szokások és a szóteremtés, szóalkotás módjai a tulajdonnévi és a közszoí jelentéstartalmak egymáshoz való viszonyának tisztázása körüli vizsgálatok ezt mind segítik. (vö.: CZEGLÉDI 2009) Arról van szó, hogy az emberi nyelv kialakulása, teremtése idején az ember úgy gondolkodott, - s ez a gondolkodásmód kihatott a nyelv további alakulására - hogy teremtménynek fogta fel a forrást, folyót, tavat (azaz a vizet), a növényt, az állatot és az embert. Közös vonásuk, ha mozognak, akkor élők s mindegyik utódokat hoz létre. Az első elnevezést a víz kaphatta, majd hasonlóság alapján a megnevezés átment, rátapadt a növényre, állatra, emberre. Az elnevezések egybeesésének ez lehet az első oka. Az ilyen embernevek rendszerint 'teremtmény' jelentésűek, monyhoz, tojáshoz, szíkhöz, maghoz, ághoz, anyához tartozóak. Ezek voltak az első embernevek. Az ősnak az utódai már tartalmaz(hat)ták ezt az embernevet, de gyakran ellátták a 'fi(ú), fej, ember, oldal' jelentésű szavakkal. Ezzel kifejezték a maghoz, az anyához tartozást, ugyanakkor arra is utaltak, hogy elágazásról, utódról van szó. Ennek értelmében a *magyar* név *magya*- tövével rokonok, azaz genetikailag összetartoznak, pl. a magyar *mony*, *mag*, *mák*, *bogyó*, *bögy/begy*, *anya* stb. szavak.

Idővel egyértelműen személynevekké lettek ezek az ember megnevezések, ilyen a *magyar* is, majd a személy utódainak a kiterjedt hálózatra tekintettel a személyből család, a családból nemzet, majd nép lett, miközben a név maradt. Ez a magyarázata annak, hogy ugyanaz a szó megvan közszoíként, személynévként, népnévként, törzsnévként és gyakran társadalmi címnévként is. Ilyen gondolkodás eredményei az ún. önnevezésű népnevek, mint pl. a *magyar* s ezek még a matriarchátus hagyományaira utalnak. Időben jóval későbbi jelenség, hogy egy népet mások a családapá valamely felmenőjének, rokonának nevével neveznek meg. Ezzel egyszerűen a közös gyökérhez való tartozást kívánják jelezni. Így lehet a *magyar* pl. *türk* fajú ill. *turáni* nép. Ennél időben még későbbi, hogy egy népet arról a folyóról neveztek el mások, amely mellett lakik vagy lakott. Így született meg az idegenek által teremtett és használt megnevezés. Ennél még későbbi és ritka jelenség, amely mindenképpen a vándorlások következménye, hogy egy adott területet az újonnan odaköltözött nép nevével neveztek el. Viszonylag gyakoribb, hogy - nem vizet neveztek el népről - egyéb földrajzi terület kapta meg az illető nép nevét a birtoklás kapcsán. Ehhez képest is általánosan elterjedt jelenség, hogy személy neve ment át a földrajzi helyre, különösen településre. Ilyen esetekben a neveknek alapul szolgáló közszoí igen

¹⁶ Vö.: *radzsput* 'királyfi'.

¹⁷ A többi fejezethez hasonlóan csak jelzés értékkel mutatok egy-két példát.

¹⁸ Ld. családfák, a családok leszármazási táblázatai.

ősiek még akkor is, ha ma is ismertek közszóként. A tulajdonneveknek alapul szolgált közszó megtalálásához tehát széleskörű vizsgálatokat kell végezni és igen körültekintően kell eljárunk.

A sezserek személyneveinek közszo párhuzamai egyrészt népnevek, másrészt egyéb közszók, amelyeknek a számbavételét ki kell terjeszteni a három nyelvcsaládba sorolt nyelvekre éppen a genetikai összetartozás ősi volta miatt.

A legelső emberre vonatkozó megnevezések 'teremtés' jelentésűek, amelyeknek a jelentés szerkezete: 'mony, mag' + 'valamihez tartozás, valami mellett lévő' grammatikai morféma, ezt megelőzően pedig önálló szó. Ennek alapján idővel szóösszetétel útján olyan jelentésszerkezetű szavak keletkeztek, amelyeknek az első eleme, az előtagja a már ismert 'ember' szó, rendszerint már mint tulajdonnév, az utótag pedig 'fi, ember' jelentésű szó. Ezek a nevek szerkezetük szerint összetett szavak, amelyeknek az előtagja az apa nevét tartalmazza, az utótagjában pedig a magyar *fi* párhuzama (vö.: *bi, baj, bet stb.*) ill. valamilyen 'ember' jelentésű szó található (vö.: *koža, xan, pan, man, žan*¹⁹, stb.), amely gyakori 'oldal' jelentésben is. A továbbiakban ezen elv szerint sok-sok név keletkezésére nyílt lehetőség. Felismerésük, megfejtésük pedig széles körű tudományos háttér munkát igényel.

2.6.1. Magyarban

Az egyik csoportba olyan példák hozhatók, amelyek a *magyar* szóval, a másikba pedig olyanok, amelyek a *magyar* szó tövével a *magya-* elemmel, a harmadikba pedig olyanok, amelyek a második elemmel az *-r*-rel tartoznak össze.

2.6.1.1. A *magyar* szóval tartoznak össze²⁰

ember 'a legmagasabb rendű élőlény'.Valószínűleg összetett szó. Elemei feltehetőleg nyelvünk ősi örökségéből valók: az *em-* 'nő, nőtény' előtag azonos lehet a N. *eme, emse* 'nőtény anyadisznó' szavak alapszavával, a *-ber* utótag talán az eredeti 'férfi' jelentésű férj szónak változata. Az összetétel szerkezete arra mutat, hogy nem sokkal az obi-ugor rokon népektől való elválás után alakulhatott ki.(TESz) < 1. *em*²¹ + *ber* (< *be-*: abszolút szótő + *-r*: képző 'valamivel ellátott, valamihez tartozó, valami mellett lévő') 2. *embe-* < **enbe-* + *-r*: képző 'valamivel ellátott, valamihez tartozó, valami mellett lévő')

Semmi nem igazolja a feltételezett obi-ugor²² népektől való elválást. Úgy látjuk, az *ember* szó lehet egyrészt a *magyar* népnév párhuzama, amelynek szerkezete *embe-* + *-r*, ill. *magya-* + *-r*. A második elem, mint grammatikai morféma eredetileg önálló szó kezdő mássalhangzójaként maradt fenn. Az *ember* szó abszolút töve az *embe* *-m*-je a rákövetkező *-b-* hatására lett *-m-* a szintén nazális *-n*-ből, ejtés szerinti hasonulás történt, amelyet írásban is jelölnek. Az *embe-* elem párhuzamai közé tartoznak: magy. *em, eme* 'nőtény stb.', - amelynek az előzménye **enke* - és az *anya* szavunk is, tovább menve *Ana, Anna* az első istenanyaként tisztelt ős, amely női névként ma is széles körben ismert. Az *ember* szavunk tehát 'anyához tartozó'-t, anyával ellátottat jelent. Másrészt - összetett szó esetén - az *ember* szónak csak az *em* (< *en* előtagja) és a *magyar* szónak a *magya-* töve tartozik össze etimológiailag.

¹⁹Vö.: oszm. *can* 'lélek'.

²⁰Csak a TESz álláspontját jelzem.

²¹Mellette szól az oszm. *insan* 'ember' (< *in* + *san*: az alakváltozatára vö.: oszm. *can* 'lélek'). Amennyiben ez a változat bizonyul igaznak, úgy az *in* előtag tartozik össze etimológiailag a *magyar* népnév *magya-* tövével. A *san* (alakváltozatai *can, žan* l. fent).

²²Az akadémiai álláspont szerint a feltett uráli nyelvcsalád (i. e. 6-4 ezer) két feltételezett ágra bomlott: 1. finnugor (i. e. 4-2 ezer) és szamojéd. A finnugor pedig finn-permi és ugor ágra (kb. i. e. 2000-1500 körül). Ennek az ugor ágnak lenne az északi csoportja a hanti és a mansi, a déli pedig a magyar. Látni fogjuk, a kutatásaink a magyarok előfordulásait illetően is ennek ellent mondanak.

embrio 'a fejlődés kezdeti szakaszában lévő magzat'...Latin eredetű. vö.: orvosi latin *embryo* ... 'méhmagzat'....tulajdonképpen a görög 'belső sarjadék' jelentésű szó átvétele, ... vö.: ang. *embryo*, ném. *Embryo*, fr. *embrion*, ol. *embrione*, or. *embrion* 'méhmagzat, csira, valaminek a kezdeti állapota, stádiuma'....(TESz) Az *ember* szóhoz kötődik.

mogyoró, monyoró 'egyfajta csonthéjas gyümölcs, ...'. Származékszó: a ... *mony* 'tojás' főnévből keletkezett kicsinyítő képzőbokkal...(TESz) < *mogyo-*: abszolút szótó + *-ró*: képző, *mony-*: abszolút szótó + *-ró*: képző. A *mony* 'tojás' jelentésű szótó igazolható, de a kicsinyítő képzőbokor nem. A *-ró* képző alakváltozata a *magyar*, az *ember* *-r* képzőjének. A *mogyoró, monyoró* jelentése 'maghoz tartozó'.

manusz²³...Cigány eredetű, vö.: cig. *manuš* 'cigány, ember, férfi'...(TESz) < *manu-*: abszolút szótó + *-sz*: képző. A szó töve a *manu* az 'anya' jelentésű szavaknak a párhuzama, amelyhez *-s/-sz* 'valamihez tartozó, valamivel ellátott, valami mellett lévő' képző járul. Ez a képző az *-r* változattal hangtanilag úgy tartozik össze, hogy mindkettő eredeti *-t* fejleménye, más-más úton keletkeztek.

2.6.1.2. A *magya-* szótóval tartoznak össze

mátka 'jegyes, különösen a menyasszony, ...' Bizonytalan eredetű. ...vö.: blg. *mátka* 'méh, anyaméh, méhkirálynő, méhanya, folyómeder' (TESz)

mony 'here, tojás, hímvesző...'. Ősi örökség az uráli korból, vö. vog. T. *mån* 'mony, tojás', osztj. O. *mon* 'here', cser. KH. *mê-nê* 'tojás, here', mdE.M. *mona* 'here', finn *muna* 'here, tojás', észt *muna* 'ua.'...jen. *mona*, tvg. *manu* 'tojás', szelk. *man* hímvesző'...Az esetleges altaji kapcsolata további vizsgálatot igényel....(TESz)

anya 'édesanya, valaminek az eredete',...A szócsalád tagjai származékszavak, *any-* alapszavuk valószínűleg ősi gyermeknyelvi szó a finnugor esetleg az uráli korból,... vö.: zürj. *añ* 'asszony', md.M. *añaka* 'testvérnéne'... vog. *üño*, osztj. *êñki*, votj. *anai* (< tat. *äneji*), vót *enne*...'anya'. Más nyelvcsaládokból is idézhetőek hasonló alakú és jelentésű szavak: vö.: török *ana*, tunguz *ani*, *añi*, sumér *anna* 'anya' stb. Ezek a szavak általában gyermeknyelvi eredetűek lehetnek, s így összefüggésük és koruk is teljesen bizonytalan....(TESz)

A szócikk írói helyesen sorolják fel az adatokat, azonban a következtetésük nem igazolható. A szó nem gyermeknyelvi, hanem ősi eredetű még abból a korból, amikor az ember úgy gondolkodott, hogy az *anya* a valakinek, valaminek az eredete, a befogadó stb. Aki, ami pedig eredetel ellátott, az a teremtmény, mégpedig első, közvetlen és ősi.

2.6.1.3. A *magyar* név második elemével (*-r*) tartoznak össze

rönk²⁴ 'a levágott fatörzs egy darabja' ... *rönköly* 'kiseded, kerekded testű ember'....Ismeretlen eredetű szócsalád...(TESz)²⁵

rög: 'göröngy, föld, talaj,Ismeretlen eredetű...(TESz)

²³ Vele rokon a *Manasz* kirgiz hősénekekben a *Manasz* név.

²⁴ Összetartozik vele a sezserékben használatos *ru* 'törzs', de a Konstantinosznál gyakori 'törzs' jelentésű szó is.

²⁵ Idetartozik a magy. *römpöly* 'ürmérték...' töve is. Vö.: szász *romp* 'üreges tárgy',...ném.*rump* 'fatörzs, ...emberi, állati törzs,... Nagy ürtartalmú tárgy, fakéregből készült hordó...(TESz)

A *rönk* a *tönk*, *tönkö*, *tőke*, *töv-*, *tő*, *rög* szavakkal tartozik össze úgy, hogy a szókezdő mássalhangzó tekintetében a *t-* kezdetű az eredetibb. Valójában rokon a szótóvel, a *magya-* elemmel is. A *rög* mint föld a befogadó vagyis az anya, miközben a Nap a férfi tulajdonságú, férfi szerepű a hagyományaink szerint is. A *tönk* azt a zöngétlen szókezdő mássalhangzót (*t-*) őrzi, amely népvnevek végén (vö.: csuv. *puškärt* „baskír”) előfordul, de a zöngés változata (*d-*) is megvan, ilyen a magyar *donga* és a *basgird* név *d-*-je. Ezek az elemek kezdetben önálló szavak voltak, idővel grammatikai morfémvá váltak, jelentésük ’valamihez tartozó, valamivel ellátott, valami mellett lévő’. Számos idesorolható további szó található a magyarban, köztük a *rak* ’tesz, helyez’, *rag* ’toldalék’ stb.

2.6.2. Uráli nyelvcsaládba sorolt nyelvek

A magyar szó közszoói párhuzamai nem népnév jelentésben gyakran előfordulnak az uráli, altáji és indoeurópai családba sorolt nyelvekben, amelyeknek jelentése a fentiekkel azonos logikán alapul, vö.: ko. *megyr* ’ív, hajlított forma’,... (LYTKIN-GULJAJEV 1999) < *megy-*: abszolút szótó + *-r-*: képző; *mygör* ’figura, alak, forma ...’ vö.: mari *mogyr*, *mongyr* ’test, emberi szervezet’,... (LYTKIN-GULJAJEV 1999) < *mygö-*: abszolút szótó + *-r-*: képző; *mykyr* ’görbeség’²⁶, ... vö. mari *mugyr*, *mygyr* ’púp’,... (LYTKIN-GULJAJEV 1999) < *myky-*, mari *mugy-*, *mygy-*: abszolút szótó + *-r-*: képző; mari: *mogyr* ’törzs (testé)’. (KUZNECOVA 2003) < *mogy-*: abszolút szótó + *-r-*: képző.

Számos, csak a szótóvel összetartozó szó is ismert, vö.: komi *meg* dial. ’(folyó) elágazás’, udm. *mog* ’ua.’, komi *mog* ’feladat’, udm. *mog* ’ok’²⁷, stb. Ilyen a magy. *mag* és a *móka* sőt a *még*, *míg* és a *meg*, *meg-* (igekötő) is. A magyar *ok* és *ág* szóban a kezdő mássalhangzó már eltűnt.

2.6.3. Altáji nyelvek

Idetartozik a csuvas *mäjär* ’dió’... Ismeretlen eredetű, vö.: magy. *mogyoró*... (JEGOROV 1964) < *mäjä-*: abszolút szótó + *-r-*: képző, *puškärt mäjri* ’görög dió’²⁸ (Ašm.X.68.) < *puškärt*: vö.: baskír népnév + *mäjri* < *mäjri-*: relatív szótó + *-i-*: birtokos személyjel; csuv. *mākār* ’dudor, bütyök, gumó, mag, toboz, ág’²⁹ vö.: csag. *bukri*, *mukri keše* ’görbe ember’, üzb. *bukur*, kirk. *bükür*, türkm., kazak *bükir*, ... tat. *bökere* ’dudor, bütyök, gumó, mag, toboz, ág’ (JEGOROV 1964)³⁰ < csuv. *mākä-*: abszolút szótó + *-r-*: képző, csag. *buk-* + *-ri*, *muk-* + *-ri*, üzb. *buku-* + *-r*, kirk. *bükü-* + *-r*, türkm., kazak *büki-* + *-r*, tat. *böke-* + *-re*; csuv. *mäjra* ’szarv’³¹, uyg. *müngüs*, üzb. *muguz*, kirk. *mujuz*,

²⁶ A szó *myky-* tövével rokon a magy. *móka* szó. Alapjelentésében benne van, hogy ami a szokottól, az egyenestől eltérő, az nemcsak görbe, hanem mókás is. Alakváltozata a magy. *mag* szó.

²⁷ Idetartozik a magyar *ok* ’előidézője valaminek’.

²⁸ A görög dió apró szemű gyümölcs, a görögök a mandulát hívták görög diónak. Ennek értelmében a *puškärt mäjri* ’puškärt diója’ utalhat arra, hogy az Urál forrásvidékének a diója vagy egyszerűen csak apró szemű dió, azaz mandula. A kérdés további vizsgálatot igényel a helyszínen.

²⁹ Figyelemre méltó az or. *siska* címszónál a mondás: ’Szegény embert még az ág is húzza’, amelynek az orosz megfelelőjében az *ember* szóra a *Makar* szót használják. Ez megerősíti a kutatási eredményeinknek azon részét, mely szerint a *Makar*, *Magor*, *Magyar* egymásnak hangtani alakváltozatai s a magyar összetartozik az *ember* szóval - vagy csak az abszolút szótó és az előtag (*magya-* és *in*). Az *ág* pedig ’a kiindulás, az eredet helye’ értelmű.

³⁰ Jól megfigyelhetők a szókezdő *m-* és *b-* mássalhangzókat tartalmazó formák. Ezek úgy függenek össze, mint a magyar és a *baskír* szókezdői.

³¹ Az orosz *rog* ’szarv’ szó a második elem (*magya* + *-r*) *r*-jével tartozik össze. A szó a *szarv* jelentés kapcsán arra is utal, hogy a magyarok, szkíták, hunok stb. szent állata nem véletlenül a szarvas. Mint ahogy az sem véletlen, a szeszerékből is kiolvasható az a gondolkodásmód, hogy aki szarvatlan, az nem lehet teljes jogú ős. S a magyarok szarvval ellátottak voltak, a szarvas népének nevezték s teljes jogúaknak tartották őket. Ezt a logikát felismerhetjük az Argün kipszakok szemszögéből is, akik a magyarokat szarvatlanoknak tartották. Ez azt jelenti, hogy a magyarok a kipszakokhoz csatlakozott nép, nem eredeti kipszak.

kazah, k.kalp., nog. *müjiz*, alt.V., haksasz, sor *müüs*, tuv. *myjys*, jak. *muos*, bask. *mögöz*, tat. *mögez*,... (JEGOROV 1964) < csuv. *mǎj-*: abszolút szótó + *-raka*: képző, ujj. *müngü-* + *-s*, üzb. *mugu-* + *-z*, kirk. *muju-* + *-z*, kazah, k.kalp., nog. *müji-* + *-z*, alt.V., haksasz, sor *müü-* + *-s*, tuv. *myjy-* + *-s*, jak. *muo-* + *-s*, bask. *mögö-* + *-z*, tat. *möge-* + *-z*.

A csuvas *-r*, *-raka* képzőváltozatok a magyar népnév *-r* képzőjével tartoznak össze, amelyek további alakváltozatai ismertek más nyelvekben (vö.: *-s*, *-z*).

2.6.4. Indoeurópai nyelvek

Latin: *mater* 'anya', (GYÖRKÖSY 1970) vö.: angol: *mother* 'anya', ném. *mutter* 'anya'.

Mannus ... germán isten, a germán monda szerint az első ember. (GYÖRKÖSY 1970) < lat. *mate-*: abszolút szótó + *-r*: képző, ang. *mothe-* + *-r*, ném. *mutte-* + *-r*, lat. *Mannu-* + *-s*.

Orosz: *more*³² 'tenger' Indoeurópai jellegű, közszláv eredetű, vö.: gót *marei*, ném. *Meer*, lat. *mare* ... (SIS) < or. *mo-*: abszolút szótó + *-re*: képző, gót *ma-* + *-rei*, ném. *Mee-* + *-r*, lat. *ma-* + *-re*.

A latin, továbbá az angol és a német ugyanazt az 'anya' jelentésű tövet (*mate-*, *mothe-*, *mutte-*) tartalmazzák, amelyet önálló szóként megőrzött az or. *mat* 'anya' szó. A magyarázatunkat a germán monda is megerősíti.

2.7. Lexikális és grammatikai morféma a sezserék személyneveiben, nyelvi párhuzamaik a földrajzi nevekben s az egyes nyelvekben

A nevek elemekre bonthatók, amely elemek lexikális illetve grammatikai morfémaaként ismertek a különböző nyelvekben, köztük a magyarban is. Ez a fejezet nélkülözhetetlen a nevek megfejtésében, így a *Madiar* név magyarázatában, de számos közszó értelmezésében is. Ebben a munkában messzemenően segítenek a földrajzi névi kutatásaim. Lehetőség nyílik arra, hogy pl. a *Madiar* név szövegi *-r*-jének képző voltát bemutassuk, továbbá, hogy az összetett szóból álló népnevek utótagja rendszerint mint utód, vagyis 'fi, fiú, fia valakinek, azaz ember' jelentésű. (vö.: CZEGLÉDI 2009³³)

2.8. A *Madiar* név a sezserékben és kapcsolatai különös tekintettel a magyar népnévre

A magyar név (személynév és népnév) magyarázata során több körülményt kell figyelembe venni, pl.: az arab írásos lejegyzés és a cirill betűs lejegyzés sajátosságait. Ami az írást illeti, a *Madiar* mind az arab, mind a cirill betűs lejegyzésben idegen eredetű szó. A lejegyzés körülményeit, törvényszerűségeit részletezni kell. Tény, hogy a személynevek egy része fennmaradt népnévként - ilyen a magyar is - valamint családnévként, vö.: *Magyar*, *Megyer*.

A földrajzi névi kutatások eredményeként rokon néhány széles körben elterjedt keresztnév, köztük a magyar női név a *Mária* és idegen nyelvi megfelelőik, valamint a *Mario*, *Máriusz* stb. férfi keresztnév-változatok.

További lényeges körülmény, hogy a Volga-Ural vidékén megtalálhatók a sezserék nevei személynévként és földrajzi nevekben egyaránt. A Kárpát medencében szintén megvannak e nevek földrajzi névként és családnévként, olykor keresztnévként, sok esetben változatlanul, más esetekben változott formában, de az eredetüket tekintve összetartozók.

³² Elsődleges jelentése 'víz' volt. Ez azért fontos, mert a víz mintájára nevezték el a más élőlényeket, így a növényeket, az állatokat és az embereket.

³³ Erről részletesen beszámolok a Gyökrendszer c. könyvemben, továbbá a Toldalékok rendszerében (Kézirat).

A sezserek személyneveit ajánlatos összevetni az őözbég sezsere neveivel, a baskír személynevekkel s a türk rovásírásos feliratokban található nevekkal, továbbá eposzok, hősénekek neveivel, nem utolsósorban pl. Anonymus neveivel is.³⁴ Külön hasznos megvizsgálni a nevek elemeire bontásakor az utolsó elemként gyakori 'fiú, fia valakinek' jelentésű szavakat, amelyeknek elsődleges jelentésük 'utód, sarj', de 'ember' ill. 'oldal' jelentésben is gyakoriak. A nevek utolsó elemét, mint grammatikai morfémat is meg kell vizsgálni, hiszen e minőségben is előfordulhatnak. A szótövek közszói jelentése is külön vizsgálat tárgya. Mindez utal a nevek keletkezésének a kulturális hátterére, nyelvi, teremtő hagyományaira, gondolkodásmódra, nyelvi kultúrára illetve annak hagyományaira.

A fentiek együttesen és a *Madiar* név etimológiája tartalmazzák azt a szálát, amely a Kárpát medence-i magyarok és a keleti magyarok között fennáll. Éppen ezért tanulságosak Németh Gyula következő sorai:

„Mint hogy a különféle népeknek különféle névadási törvényei vannak, és ezek a névadási törvények korok szerint változ(hat)nak, rendkívül fontos a geográfai és kronológiai szempontok figyelembe vétele.” (NÉMETH 1991:47)

Helyt adva Németh Gyula véleményének a földrajzi névi kutatásaim tükrében, ugyanakkor vele ellentétben azt látom, **hogy a sezserek személynevei egy egységes névadási rendszer tagjai, amelyek nincsenek ellentmondásban a földrajzi nevek rendszerével. Ellenkezőleg, mind a személynevek, mind a földrajzi nevek egy egységes gondolkodási mód alapján születtek.** A geográfai és a kronológiai szempontok figyelembe vétele pedig igen fontos, akár egy egységes, akár különféle névadási törvények, szokások mellett szólnak.

Ahhoz azonban, hogy a sezserek *Madiar* nevének a *magyar* népnévvel és a *Magyar, Megyer* személynévvel illetőleg a *Megyer* törzsnévvel való kapcsolatait tisztábban lássuk, újra számba kell venni a források adatait, a kutatói véleményeket, valamint a földrajzi névi kutatásaim idevonatkozó eredményeit.

2.8.1. Források, krónikák adatai³⁵

Malalas-nál szerepel a *Muageris* név, **Menandrosz** pedig *magyarokat* említ. **Konstantin**-nál egyértelműen birtokos esetben lévő személynév szerepel (vö.: *Mejeri* < *Mejer*: személynév vagy személynévi eredetű nemzetségnév + *-i*: birtokos eset ragja). A szöveg ezen részét 'Megyernek a törzse' jelentésben kell és lehet értelmezni. **Iordanes** *Muageris-t* hun király nevéként említi, **Regino**-nál *magyarok* szerepelnek ugyanúgy, mint **Anonymus**-nál, ki azt is megmondja, hogy a *magyarok* Attila utódai, *Mogoria* pedig Baskíria vidékén található. A **Kézai Krónika** szerint a *magyar* valójában *hun*, *Moger-t* pedig Gordas testvérének tartja.

A Julianus útjáról szóló jelentésben **Riccardus**-nál azt találjuk, hogy a *baskír* és a *magyar* ugyanaz, nem más, mint Baskíria nyelve, ahol a hunok később *magyarok* laktak.

Bonfini a *hun*, *avar* és *magyar* azonosságról ír, **Dzsajhani**-nál a *baskír* és a *magyar* ugyanaz, valamint *muğ.riya* szerepel nála. **Al-Balkhi** a Fekete-tengeri *magyarok* és *baskírok* azonosságáról ír, **Al-Garnati** pedig a *Basgird* nevet azonosítja Al-Andaluzi *Magyarország*-ával. **Qazvini** az uráli vagy pontuszi *magyar-t* *basdzird*-nak tartja.

Al-Masúdi a Duna melletti *magyar* és *badzsghird* azonosságáról szól, **Jácut** pedig a *magyarok*-at nemcsak *basgird*-nak, hanem *türkök*-nek is véli.

Abul-Gazi szernt a *madzsar* forma személynév, a **Mongolok titkos történeté**-ben pedig

³⁴Sok segítséget, kiegészítést és megerősítést kapunk a Hun-Bolgár Évkönyvekből (vö.: Bahši 1680).

³⁵Csak jelzés értékkel mutatom be.

madzsarat, mača, badzsigit alakok szerepelnek. **Dzsuvaini** szerint is ugyanaz a *baskír* és a *magyar*. **Rasidu-d'-din** pedig *madzsar, basγird* neveket említ. **Plano Carpini** elmondja, hogy *Pascatur* nyelve nem más, mint *magyar*, a földje pedig a *hunok*, azaz a *magyarok* földje. Másképpen *Maior Hungaria* vagyis *Nagy Magyarország* ugyanaz, mint *Bascart*, továbbá a *madzsar* név is előfordul nála. **Rubruk** úgy véli, hogy *Baskíria* az a hely, ahonnan kijöttek ki a *hunok, magyarok, Pascatur* nyelve pedig nem más, mint a *magyarok* nyelve. (HAJDÚ P. – KRISTÓ Gy. – RÓNA-TAS A. 1982)

2.8.1.1. Az adatokból levonható tanulságok

A források információi összességében nem ellentmondóak, segítenek választ találni a következő kérdésekre: A fenti *magyar* (népnév és személynév, földrajzi név) név alakváltozatai hangtani, alaktani és jelentéstani szempontokat figyelembe véve összetartoznak-e és hogyan? Mely népekhez kötődnek a névváltozatok? Milyen földrajzi helyen fordulnak elő a nevek? A keleti, Észak-Kazakisztán-i magyarok emlékezete hogyan viszonyul e földrajzi helyekhez?

A forrásokban mint személynév és népnév egyaránt megvan a *magyar* név. A személynév esetében alapvető a szótó és az esetleges grammatikai morféma felismerése. Pl.: Konstantinnál *Meyeri* < *Meyer*: személynév + *-i*: birtokos eset ragja. Iordanesnél *Muageris* < *Muageri* + *-s* vagy *Muager* + *-is*, a Kézai Krónikában a *Moger* a szótó, Abulgazinnál *madzsar* a szótó. Mint országnév Anonymus-nál a *Mogoria* < *Mogor*: szótó + *-ia*: képző, Dzsjhani-nál *muğ.riya* < *muğ.ri* + *-ya*³⁶, ahol a *muğ.ri* szótó *-i*-je mély hangú. Al-Garnati szerint *Basgird* jelentése 'Magyarország'. A *Basgird* < *Basgir*: szótó + *-d*: helyhatározó rag 'valamihez tartozás' jelentésű, maga a név pedig szerkezetileg és jelentésében ugyanaz, mint *Muğ.riya* (*Muğ.ri* + *-ya*).

Plano Carpini szerint *Bascart* néven *Maior Hungaria* azaz *Nagy Magyarország* értendő. A *Bascart* szerkezetében és jelentésében ugyanaz, mint *Basgird* és *Muğ.riya*.

A *-t, -d, -ya* helyhatározó ragok és 'valamihez való tartozás, valami mellett lévő hely' jelentésűek, korábban önálló szavak voltak, idővel váltak grammatikai morfémmá. Nemcsak jelentésükben, hangtanilag is közös gyökerűek. A hangtörvények ismeretében a *Muğ.riya* név *-i*- magánhangzója mély hangú *-y-* (illabiális veláris), mert ha palatális lenne, akkor a toldalék *-ye* palatális magánhangzóval szerepelne.

A *magyarok* lakóhelyét, azaz országát *Baskíria* vidékére teszi Anonymus, Riccardus, Al-Garnati, Plano Carpini, Rubruk. A Fekete-tenger vidékére teszi Al-Balkhi miközben Qazvini a *magyar-badzshgird* azonosságot fenntartva uráli és pontuszi lakóhelyről szól. Ez utóbbi esetben akár az Urál folyó torkolati vidékére kell gondolni - amelyet másképpen Pontusz néven is ismerhettek -, akár az Urál forrásvidékének környékére - mert ez nagy vonalakban a mai Baskíria, s ez nem lehet Pontusz - egyik esetben sincs tévedés. *Magna Hungaria* másképpen *Magna Hunnia* nagyjából a mai Baskíria területére vonatkozik, ezt megerősítik a Hun-Bolgár Évkönyvek. Eszerint erre a területre ungarok jöttek, akik másképpen ugorok, hungarok, hunok. Árpád magyarjainak a Kárpát-medencébe érkezésétől kezdve a terület már nem Avaria, hanem Magyarország, azaz a magyarok országa s innentől kezdve a magyar magába foglalta a már korábban a Kárpát-medencébe érkezett és lakott ősokeket, rokonokat

³⁶ Helyhatározórag vö.: tör. *Türkiye: Türki* + *-ye*.

(szarmata, avar, székely stb.), köztuk a hungárokat, azaz a hunokat is. Magyarország a mai napig viseli a Hungary nevet, amelynek jelentése Hunnia. A fenti források egyik része Magna Hungáriára gondolt, a másik része a Kárpát-medence magyarjainak a területére Árpád bejövetele után, a harmadik része pedig Árpád magyarjainak és azok elődeinek a területére a Kárpát-medencébe jövetel előtt. Mindezt megerősítik Aradi Éva munkái, melyek szerint *Mada* (azaz *Méd*), *Madhar* „magyar”, akik a médek mágusai, azaz tanító papjai voltak³⁷. (ARADI-BAKK-GYÁRFÁS 2019) Hozzáteesszük, hogy mindezt megerősítik a Hun-Bolgár Évkönyvek (vö.: Bahši 1680).

Fontos tanulság, hogy a forrásokban a magyarok elnevezései között szerepelnek a *magyar*, *hun*, *baskír*, *avar*, *basdzird*, *basgird*, *türkök*³⁸ (*türkö-* + *-k*), *madzsarat* (*madzsara-* + *-t*: többes szám jele), *mača* (< *man-* + *-ča*) (*macsa*), *badzsigit*, *madzsar*, *baszjird* nevek.

A fentiekből következik, hogy a torgaji magyarok emlékezete összhangban van a források híradásaival. Vagyis, hogy déli irányból, a Kaukázus vidékéről ment a magyarok egy csoportja északnak, ott ketté váltak, az egyik rész ment nyugat felé, amely a Kárpát-medencében telepedett le, a másik, a helyben maradt résznek pedig az utódai a torgaji, az észak-kazakisztáni magyarok. Nincs ellentmondás abban sem, hogy a Kárpát-medence és Észak-Kazakisztán magyarjainak a neve ugyanaz vagyis *magyar*.

2.8.2. Kutatói vélemények

A kutatói véleményeket tematikusan csoportosítva összegeztem.³⁹ Erre azért volt szükség, mert a kutatók közül néhányan csupán adatot szolgáltatnak, mások elsősorban az etimológiával, ismét mások a baskír-magyar azonosság kérdésével, néhányan a népnév és a törzsnév összetartozásával foglalkoznak s vannak, akik a témát érintő legtöbb kérdésre kitérnek.

2.8.2.1. Etimológiával foglalkoznak

A TESz véleményével kezdem a sort. A **magyar** népnév alakváltozatai: *Mováγeπιv* személynév, *m.ğ.yrīya*?, *m.h.f.rīya*, *Mogioroi* személynév, helynév, *Hetumoger*, *Mogorsciget* helynév, *Magyari* (talán személynév) helynév, *Magyarmezev* helynév, *Magorfolu* helynév, *magery* személynév, ld. még 'magyar ember, magyar nőta, egy fajta magyar tánc, a magyarokkal kapcsolatos, rájuk vonatkozó' stb. Szerinte a *magyar* népnév olyan összetett szó, amelynek az „Előtagja az önálló használatban ki nem mutatható *magy-* valószínűleg ősi örökség az ugor korból, ... vö.: vog. : *māńsi* 'vogul', osztj. *māńt*⁴⁰ 'az egyik osztják frátria neve, e frátria mitikus őseinek a neve', ... *māś* 'az egyik osztják frátria neve, e frátria mitikus őseinek a neve' ... A szó az ugor korban a későbbi magyarságnak, a voguloknak és az osztjákoknak a *mōś*-frátriához tartozó részét jelölhette. – Az összetétel eredetibb vegyes hangrendű formájában megőrzött *er*, *eri* utótag azonos azzal a finnugor örökségként ránk maradt, önálló használatban ki nem mutatható 'férfi' jelentésű szóval, amely a *férj*-nek az utótagja, s feltehetően benne lappang

³⁷Ld. a végén: Árpád és magyarjairól a Hun-Bolgár Évkönyvek szerint. (Bahši 1680)

³⁸Megjegyezzük, hogy a *türk* népnév hun személynévi eredetű dinasztianévből lett népnévvé.

³⁹A források adatainak és a kutatói véleményeknek az összegzésére szükség van a tisztábban látáshoz.

⁴⁰Vö.: magyar *Mánd* (< *Mán*: szótó + *-d*: képző), *Mándok* (< *Mán*: szótó + *-dok*: képző), helynevek. Szabolcs-Szatmár megyében, *Mándi*, *Mándoki* személynévek (KÁZMÉR 1993)

az *ember*-ben is... Az összetétel kialakulásának ideje az ősmagyar kor elejére tehető. A **dzs* > *gy* változás kora közelebről nem határozható meg. A származásnak megfelelő vegyes hangrendű formából, amelynek változatai még a 16. században is éltek, kétirányú hangrendi kiegyenlítődéssel *megyer* és *magyar* változat alakult. Törzsnévként a palatális változat, a vezető törzs után megjelölt nép neveként viszont végül is a veláris változat állandósult. Az *i* végű középkori adatok többféleképpen magyarázhatók: lehet közöttük többes számú latinósított forma, melléknévképzős származék, de némelyikükben talán az a szóvégi hang lappang, amely a *férj* szó végén s esetleg a *néember* egyes régi adataiban is megtalálható. ...Személynévből való származtatása, a *mag* főnév származékaként és más szavak összetételeként való magyarázata, valamint az utótag török szóval való egyeztetése téves.” (TESZ)

Györffy György a hetes tagolást ősinek tartja. Figyelemre méltó megállapítás, hogy szerinte minden törzset az első törzsfő nevével (személynév, nemzetségnév) neveztek meg. Egy vezértörzs és 3+3 bal és jobboldali törzsből áll. A *magyar* nevet *magy* 'ember' + *er* 'fi(a)' elemekre bontja. A *magyar* és *manus* 'ember' összetartozásának kérdését említi. (GYÖRFFY 1986, 1990)

Berta Árpád a *magyar* népvét és a *Megyer* tulajdonnevet, mint törzsnevet véli összefüggőnek, alapul egy tör. *ban jer* (ejtsd: *dzser*) 'fő hely' szót nevez meg, amely *men jer* (ejtsd: *dzser*) alakon keresztül fejlődött az ősmagyarban *medzser*-re. (BERTA 1997)

Keszi Tamás élesen bírálja Bertát, nem fogadja el az etimológiáit. (KESZI 1996 ősz – 2002 tavasz:5-6)

Bakay Kornél szerint Berta új ötlete régi, ld. *Dánkovszky, Jerney*. (BAKAY 1996:49-62)

Ligeti Lajos fontos adatokat említ, a *mad'jir* nevet *mad'* + *jir* összetételnek véli. A *madzsrat* szóvégi *-t*-je a mongol többes szám jele, kiinduló változatnak egyes számban a *madzsaran* formát teszi meg. A **mańca* szerinte a *manuča* 'ember' szó fejleménye. Továbbá a *mančud*, *mančut*, *manč*, *madzsar* formákat említi, *dzs* > *gy* változást tesz lehetővé. (LIGETI 1986, 64, 43)

Zsirai Miklós a *magyar* nevet 'ember'jelentésűnek gondolja. (ZSIRAI 1951)

Mészáros Gyula felhívja a figyelmet arra, hogy *madjar* nemzetségnév található a kirgizek mondájában. (MÉSZÁROS 1910)

Gaál László *Dentü-Mogyer*-t mint a magyarok egyik lakóhelyét Scitia-ba teszi, alán eredetűnek tartja, jelentését pedig 'folyamok közt lakó'-nak véli. (GAÁL 1957:27-35)

Munkácsi Bernát szól arról, hogy *Madjar, Madjarovo*: települések vannak a Káma mentén. (MUNKÁCSI 1895)

Perényi József szerint *magyarok, mescserek, mozsarok* közti történeti összefüggést vizsgálni kell. A szovjet kutatók szerint *mescser, misar, mozsar* valójában *ugor magyar*, a *macsar* pedig összefügg a *magyar*-ral. (PERÉNYI 1975)

Róna-Tas András úgy gondolja, hogy a *Magor* utólag gyártott név más eredetű népnévből. A *magyar* nevet *magy*: népnév + *ar*: 'ember' népnév elemekre bontja. Szerinte létező népnévből lett személynév, amely kitalált, soha nem létező. Tehát a változási sorrend: *magyar*: → *Magor*, *hun* → *Hunor*.

Legutóbb Róna-Tas András összefoglaló nagy munkájában a *magyar* népnév magyarázatát új megvilágításba helyezte: "A *magyer* tehát két népnévből álló összetétel. Ennek két típusa lehetséges. Vagy két nép társulását jelenti, vagyis a *manysok* és az *erek* népét, vagy pedig a *manys* az *er* nép megkülönböztető jelzője." A név részletes magyarázatához hozzáteszi: "Amennyiben ez a merész feltevés bebizonyosodna, akkor a magyarság önelnevezését sokkal messzebb, legalább a kazárok és magyarok érintkezésének kezdetéig tudnánk követni vissza az időben.⁴¹ A feltevés persze további bizonyítást igényel, ezért történeti rekonstrukció szempontjából még nem használható." (RÓNA-TAS 1996:235)

Fodor István szerint a *mogyer* forma a legrégebbi alak. Figyelemre méltó a közös őstől való származás gondolata. Minden nemzetségnek van neve, s állat nevét viselték. (FODOR 1977, 1980, 1988)

Vásáry István a *magyar* népnév etimológiájánál figyelembe vette az ósszláv ill. az orosz nyelv szerepét, azok nyelvi jellemzőit. (VÁSÁRY 1977, 1985)

Lotz János úgy ítéli meg, hogy kutatni kell: 1. a *magyar, Megyer, Mogor* és a *mod'* iszonyát, 2. *Mogor, Hunor* viszonyát, 3. *mod', med'* és a **mons, *mens* viszonyát, 4. az ósugarok törzsi szervezete és a társadalmi szervezete viszonyát. (LOTZ 1963)

Harmatta János szerint a **mańce* az ósmagyarokat jelöli, s a *magyer* népnév, amely megelőzte a (hét törzs) törzsnév létrejöttét és korábbi, mint a török etnikai elemek csatlakozása. 970 után a Volga melletti ugorokra csapást mérték a nyugati türkök, az ugorok északra mentek az ósmagyarokhoz, létrejött a Hetümogyer törzsszövetség. (HARMATTA 1997)

Gulya János a *magyar* nevet 'beszélő' jelentésűnek tartja. (GULYA 1997)

Farkasinszky Tibor úgy látja, hogy a *magyar* összetett szó, olyan *mad* + *dar* összetételből áll, ahol az előtag a *mad* 'nagy', 'ősi anyai istennő' jelentésű és a sumer *mad, mat* 'szülőanya, földanya, vér szerinti ős' szóval tartozik össze. Idekapcsolja a *med* 'az égen járó Nap, anya', *mug* 'vulva, anyaméh, nőiség, anyaság, magasztos' szavakat és hivatkozik a sumer *ama, eme, um, umu* 'anya' szavakra is. (FARKASINSZKY 2004)

2.8.2.2. A baskír-magyar azonosság kérdésével foglalkoznak néhányan. Ez azért is fontos,

⁴¹ A földrajzi névi adatok pedig lehetővé teszik, hogy területileg nemcsak a mai Baskíriáig, hanem azon túl keletre kövessük a *magyar* nevet s a név grammatikai szempontú vizsgálata időben jóval korábbi előfordulást tesz lehetővé. Azaz pontosítja a név keletkezésének hely- és időkoordinátáit.

mert a keleti *madjarok* emlékezete szerint közülük egy rész nyugatra ment.⁴²

Pauler Gyula szerint a *magyar* és *baskír* összetartozik. (PAULER 1900)

Czeplédy Károly úgy látja, hogy a *baskír-magyarság* egy eltörökösödött nép. (CZEGLÉDY 1968)

Vargyas Lajos azt állapította meg, hogy a *magyarság* a korábbi Baskíria területén élt, ahol baskírok még nem voltak akkor. A mai baskírok zenéje teljesen más, fejletlenebb. A *Baskíria* későbbi elnevezés. (VARGYAS 1984)

Mándoki Kongur István véleménye szerint *majarak*, *madjarok*, *madijarak* a baskírokba beolvadtak. A régi orosz okmányokban *Mocsar*, *mozsar*, *mozsarjan* szerepelnek. Magyar eredetű nemzetek, törzsek Baskíriában talán lehettek. (MÁNDOKY 1976)

Csak jelzés értékkel említjük, hogy az utóbbi években a magyar népvét összekapcsolták (pl. Veres Péter) a *Mohammedjar* névvel, amely teljes képtelenség. Ezt az állítást megerősítik és igazolják a Hun-Bolgár Évkönyvek is. (vö.: Bahši 1680)

2.8.2.3. A népnév és a törzsnév összetartozásával foglalkoznak (ld. az etimológiánál).

Tisztázni kell külön a népnév, a személynév és a törzsnév etimológiáját, egymáshoz való viszonyukról csak ezután szólhatunk hitelesen.

2.8.2.4. A névadási szokásokra utalnak

Vászolyi Erik szerint a lakóterület neve vált a nép nevévé. (VÁSZOLYI 1967)

Hajdú Péter pedig úgy véli, hogy a folyónév vált az ott lakók nevévé. (HAJDÚ 1953, 1962)

2.8.2.5. Egyéb és a témát érintő több kérdésre kitérnek

E.A. Chalikova következtetése szerint a Bolsije Tigani temető az ősmagyarok hagyatéka. (E.A. CHALIKOVA 1976)

Németh Gyula úgy ítéli meg, hogy i.e. 1500 – i.sz. 450 között Baskíria területén magyarok éltek. Felhívja a figyelmet a folyónevek, népvévek közti összefüggésre. Ennek magyarázatára azonban nem tér ki. Úgy látja, az ősmagyar államszervezete olyan, mint a hun korszak török államainak szervezete. A magyar nevet az uráli korból (i.e. 4-6 ezer) eredezteti. Szerinte a Hét magyar Magna Hungáriában alakult ki adminisztrációs alapon, s a törzsnevek ritkán fordulnak elő személynévként. (NÉMETH 1966, 1991)

⁴²Megjegyezzük, hogy a nyugatra ment magyarokat gyakran illették a *kara* „fekete” jelzővel, azonban nem vették figyelembe, hogy a törökségben és az elődeiknél széles körben ismert szónak „nyugat, nyugati” jelentése is volt, van s ez esetben nem fekete, hanem nyugati magyarokról van szó.

László Gyula szerint a *törzs* a nagycsaládokból alakult nemzetségek érdekszövetsége. (LÁSZLÓ 1944, 1981)

Kristó Gyula hivatkozik Györffyre, amikor a nemzetségek közös jellemzőit a következőképpen határozta meg: közös ős, közös nemzetségnév, öröklött családi birtok nemzetségi jogon, nemzetségi monostor: temetők, jellegzetes személynevek ismétlése, amelyek egyben családi ismérvek is. (KRISTÓ 1975)

Matolcsi János: Népmozgás és az időjárás kapcsolatára hívja fel a figyelmet. (MATOLCSI 1985)

2.8.2.6. A kutatói véleményekből levonható tanulságok

A fenti megállapítások egy része figyelemre méltó a földrajzi névi kutatásaim szempontjából, a másik része pedig közvetlenül érinti a sezsere kutatásokat is.

A földrajzi nevek összehasonlító nyelvészeti vizsgálatainak a fényében a TESz adatai közül a *m.ġ.yrīya*, *m.h.f.rīya* személynevek magyarázat nélkül maradtak. Az első név *m.ġ.y + -rī + -ya* elemekre bontható, ahol a szótőben lévő *-ġ-* hangértéke *-j-* féle hang lehet és *-d-* fejleménye (vö.: *-t- > -d- > -δ- > -j-*). A *m.h.f. + -rī + -ya* név szótőve (*m.h.f.*) az előzővel ellentétben a szó belsejében zöngétlen mássalhangzókat tartalmaz, ahol a fejlemények közül a *-h-* egy *-t- > ʒ- > -h-⁴³*, a *-k- > -x- > -φ- > -f-* pedig az *-f-* keletkezésének útvonala. (vö.: CZEGLÉDI 2006. CD, 2007, 2021.)

A magyar népnév nem állhat egy *magy* szótőből és *er* 'férfi' utótagból. A *magyar* név a földrajzi névi kutatásaim eredményeképpen képzett szó s a *magya-*: szótő + *-r*: 'valamivel való ellátottság, valamihez való tartozás, valami mellett lévő' jelentésű olyan grammatikai morfémből áll, amely eredetileg csak önálló szóként volt használatos, a továbbiakban pedig mint toldalék és önálló szó egyaránt előfordul számos nyelvben (vö.: mongol, mandzsu nyelvek, magyar). Ez a névalkotási logika fennmaradt az olyan nevek alkotásának idején is, amikor az utód neve a következőkből áll: 'apa neve' + 'fi' ill. 'ember' jelentésű szó. Vö.: sezserekben: *Kalmanbet* azaz *Kálmánfi*, *Toktarbi* 'Toktarfi'. Ez azt jelenti, hogy az utód, a fi, fiú a *Kálmán* nevű stb. apához tartozik.

Úgy látom, módszertanilag is hibát követ el a TESz, mert a „valószínűleg ősi örökség az ugor korból” nem igazolt megállapítása mellett helytelen kizárni további magyarázatokat. A TESz véleményével ellentétben a vogul *māñsí* név, mint a vogulok önelnevezése *māñ + -sí* elemekre bontható, ahol a *māñ* összetartozik a *magyar* név *magya-* tövével, a *-sí* pedig a magyar *-r* végső elemével. A *manysi* megnevezés alakváltozatai a *mača* és *magas* nevek. A *-sí* (alakváltozatai a *ča*, *-š*) mint grammatikai morféma valamikor szintén önálló szó volt, párhuzama ismert a csuvasban, vö.: csuv. *šum* dial. *šām* 1. 'hely, ami valami mellett található' 2. használatos *-hoz/-hez/-höz*, *-nál/-nél*, mellett jelentésben. Vö.: türk *jan*, ujj., tat. *žan*, kazah, k.kalp. *čan* 'oldal' ... (JEGOROV 1966) Hozzáteszük,

⁴³ Vö.: baskír *h*.

az or. *syn* 'fiú, fia valakinek', ang. *son* 'ua.', stb. etimológiai rokonságban van velük.⁴⁴ Ami a *magyar* és a *manysi* szótövét illeti, valóban van 'fő' és 'nagy' jelentése is. Ez onnan van, hogy a forrást, a főt, az őst, a magot, az anyát mint elsőt nagynak is tekintették. Ennek a jelentésnek a szótóvel való összekapcsolásában igazat adhatunk Berta Árpádnak és Farkasinszky Tibornak s az előtagot ősnak, anyának, ősanának is felfoghatjuk. Ami a névnek a második elemét illeti, egyformán helytelen a *yer* 'föld' (ld. Bertánál) és a *dar* elem (ld. Farkasinszky-nél) feltételezése.

Az *-ś* előzménye *-t'* (< *-t*) volt ugyanúgy, mint a *č*-nek az előzménye, amelyet őriz a *mānt'* (*mān* + *-t'*) név, illetve megtaláljuk a *-t* zöngés változatát a komiban ma is ismert szóban, vö.: ko. *din*: 'tő', 'hely, amely valami mellett van', '-hoz/-hez/-höz, -nál/-nél', mellett jelentésben használatos, vö.: udm. *din* 'ua.', mar. *tün* 'alap, tő', mdM. *tej*- 'nál/-nél, -tól/-től', finn *tyvi* 'tő', magy. *tő* ~ *töve*- 'tő, alap, gyökér'...vö.: mong. *tünke* 'alsó rész, fa töve'... (V.I.LYTKIN-E.S.GULJAJEV 1999) A magyar *tő*, *töve*, *tőke*, *tönk*, *tönkő* változatoknak rokona. Az *r*- kezdetű formáját pedig őrzi a magy. *rönk*, *rög*, *rak*, *rag* stb.

Az osztják *mās* (*mā*- + *-ś*) a vogul *mānsi* (*mān*- + *-śi*)-hoz képest már denazalizálódott változat. A TESz alapvetően téved, amikor a vogul és osztják adatokat nem magával a *magyar* szóval kapcsolja össze, hanem annak egy *magy* részével, a szó maradékát (*-ar*) pedig a törökben ismert *-er* 'férfi' szóval azonosítja.

A *Mogyer* vegyes hangrendű forma azért alakulhatott ki, mert a *magyar* szó korábbi **mVtkVr* < **mVtVkVr*⁴⁵ fejleménye, amely olyan változások során keletkezett, ahol a *-tk-* egymás mellé kerülésével és zöngésedésével (*-tk-* > *-dg-*) a mássalhangzó kapcsolat *-g-* eleme réshangúsodott (*-dg-* > *-dɣ-*)⁴⁶. Ez a spirans (*-ɣ-*) pedig további réshangúsodási folyamaton keresztül, majd vokalizálódáson át az egyik irányban (*-ɣ-* > *-w-* > *-V-* (*-i-*)) magánhangzóvá változott, miközben a megelőző *-d-* > *-d'*-vé palatalizálódott. Egy ilyen folyamatnak az eredménye az arab írásos sezsere *Madiar/Madier* alakja. A *-ɣ-* spirans másik irányú változásban (*-ɣ-* >) *-j-*vé alakult, miközben az előző mássalhangzót a *-d-*t ez is palatalizálta (*-d-* > *-d'*-). A *-j-*t tartalmazó forma a *Madjar* semmiképp sem bontható *Mad* + *jar* elemekre, hanem csak *Madja-* + *-r* összetevőkre. A vegyes hangrendű forma a *Magyer* magyarázata nem *Magy* + *er* összetételben található, hanem az eredetibb *-dg-* (illetve *-tk-*) mássalhangzó kapcsolat változási folyamatában fellépő palatalizálódás hatásának más, a cirill betűs lejegyzéssel kapcsolatos oka is lehet. Cirill írással ugyanis egy *Magyer* idegen (nem szláv) forma lehetne elvileg **Мадыр* is, azonban a sírfeliratok *Мадыр*, *Мадьяр* (ld. BENKŐ Mihálynál) alakjai arra figyelmeztetnek, hogy az átadó alakban a *-d'*- mássalhangzót *-i-* magánhangzó követte, amelyet a cirill *-u-* ill. *-b-* jelez, majd következett az *-e-* s ez utóbbinak felel meg a cirill *-я-*. Tehát **Mad'ier* lehetett az átadó alak. Innen a *Magyer* forma, amely hangrendi kiegyenlítődéssel lett egyik irányban a magyarban *Magyar*, a másik irányban *Megyer*. A cirill betűs mély hangrendű változatok *Мадыр*, *Мадьяр* nem valószínű, hogy a kialakulásra utalnak, csupán a *magyar* névnek mint ejtett formának különböző lejegyzései. A vogul és osztják adatok *-ā-* hosszú magánhangzója igazolható a földrajzi nevekkkel (CZEGLÉDI 2006 CD, 2007). A lényeg, hogy az eredeti *-k-* fejleménye (egyik esetben a *-j-*, másik esetben az *i/u* < *ɔ*)

⁴⁴Vö. még oszm. *insan* 'ember' utótagja: *san*. Ld. fent.

⁴⁵ A szótó **matka*, *mataka* lehetett, amelyhez *-r* képző járult.

⁴⁶Megjegyezzük, hogy a réshangúsodás a zöngésedéssel egy időben is végbemehetett, ebben az esetben a *-ɣ-* közvetlen fejleménye a *-k-*-nak.

palatalizálta az előtte álló *-d-t* s ez a jelenség különböző módon tükröződik a cirill betűs lejegyzésekben.

A magyar *férj* és az *ember* egymásnak alakváltozatai, közös gyökerű szavak. A **dzs* és *gy* viszonyát nem lehet *dzs > gy* fejlődéssel magyarázni. A *Megyer* palatális változat törzsnévként, mint tulajdonnév sohase létezett, mert a görög forrás szerint is személynévhez tartozó törzsről van szó. Ettől még lehetett vezér törzs a *Megyer* nevű személyhez tartozó törzs.

Az *-i* végű középkori adatokban szó sem lehet többes számú latinositott formáról vagy melléknévképző származékról, amely a *férj* szó vége és a *néember* egyes régi adataiban is megtalálható. Ennek az a magyarázata, hogy az *-r* a szó végén a toldalék kezdő mássalhangzója, a *férj* (*fé-* + *-rj*) esetében a rákövetkező egyik mássalhangzó is megvan továbbfejlődött formában, a középkori *-i* is az *-r-t* követő hangok egyikének a fejleménye. Az *r*-es változatok gyakoriak pl. a mongolban és a mandzsuban. A magyarban önálló szóként idetartozik a *rönk*.

A *mag* főnév párhuzama a *Magor* (*Mago-* + *-r*) név első elemével egyértelmű. A *magyar* népnévnek egy egész eurázsiai nyelvi rendszerben vannak nyomai úgy is, mint a teljes névvel párhuzamos alakváltozatok, valamint úgy is, mint csak a szótővel és csak a grammatikai morfémmal összefüggő alakok. Minthogy a szónak és az alkotó elemeinek kiterjedt nyelvi kapcsolatai vannak, ezért azok vizsgálata nemcsak a török, hanem további nyelvek bevonásával is helyénvaló, sőt elengedhetetlen.

A jelentés szempontjából lényeges, hogy a fenti nevek magyarokra vonatkoznak és ugyanannak a – pontosabban ugyanazon fajú, származású – népnek a különböző elnevezései, másképpen azonos ill. különböző időben különböző nyelvi jellemzőket tartalmazó megnevezései.

Alaktani szempontból maga a népnév önállóan fordul elő (vö.: *magyar*, *hun*, *baskír*, *avar*, *macsa*⁴⁷, *madzsar*) és toldalékoltan relatív szótóként⁴⁸(vö.: *basdzir* + *-d*, *basgir* + *-d*. *madzsara* + *-t*, *badzsigi* + *-t*, *basyir* + *-d*, valamint *türkő* + *-k*).

A hangtani oldalát nézve a *-t*, *-d* genetikailag közös gyökerű elemek. A szótővek pedig mind hangtanilag, mind alaktanilag, mind jelentéstanilag összetartoznak, azonos gondolkodásmód mellett keletkeztek, a különböző hangalakjuk más-más nyelvi fejlődés eredménye. Közülük a *madzsar* és a *madzsara* szerkezeti felépítése *madzsa-* + *-r* ill. *madzsa-* + *-ra*. Az *-r* és a *-ra* ugyanaz a grammatikai morféma. A szótó a sezserék *Madiar* nevének *Madia-* részével tartozik össze. A *madzsa-* és a *Madia-* közös töre vezethetők vissza: **mataka*, **matka*, **madaga*, **madga* formákra, amelyeknek a még eredetibb alakjában a szókezdő *m-* helyett *d-* ill. *t-* lehetett. Ez a *t-* van meg a *türk* népnévben és a szezsere *Türük* személynévben is. (CZEGLÉDI 2006 CD, 2007). Sőt ezt a *t-t* örzi a *Turan* név is. A szóbelseji *-dzs-* ill. *-di* olykor *-dj-* a korábbi *-t-* és a *-k-* ill. a *-d-* és a *-g-* (zöngésedés esetén) egymás mellé kerülésével különböző irányban változtak a használat során az ejtésben. Az említett forrásokban *-dzs-*, a sezserékben *-di-* ill. *-dj-* van. A *-d-* a zöngétlen *-t-* fejleménye, az *-i-* és a *-j-* pedig a *-k-* ill. *-g-* fejleménye. Az *-i-* és a *-j-* palatalizálta az előtte álló *-d-* mássalhangzót *-d'-vé*. A következő magánhangzó *-e-* pedig a cirill betűs lejegyzésben szabályosan lesz *-a-* vagy *-ja-*. Meg kell

⁴⁷ Előzménye a *Manča* < *Man-* + *-ča*.

⁴⁸ A *magyar* töve a *magya-*.

jegyezni, hogy a cirill betűs lejegyzéstől függetlenül létezik a magas hangú változatok mellett mély hangú. Ezeknek azonban más a magyarázatuk, a kettőt el kell különíteni egymástól.

Nem igazolják a földrajzi névi kutatások sem a *magy* + *er* tagolást. Ebben egyaránt tévedtek a TESz cikkírói, Györffy György és Róna-Tas András. Semmi sem igazolja Róna-Tas András azon feltevését, hogy a *magyer* két népnévből álló összetétel lenne. Ennek a feltevésnek a további feltevései, mely szerint az elképzelt népnév + népnév szerkezetű népnév keletkezési hátterében a *manys*-ok és az *er*-ek népnév társulása lenne, messze nem tudományosan megalapozott elképzelés. Eme feltevés-építménynek alapvető hibája, hogy egyetlen eleme sem igazolható sem régészeti, sem nyelvészeti, sem névadás-logikai oldalról. Ráadásul a népek ilyen társulásáról a sezserék hagyományai sem szólnak. Éppen ezért e feltevések történeti rekonstrukció szempontjából nemcsak még, de a jövőben sem lesznek használhatók. A földrajzi névi kutatások eredményeképpen egymással összetartozó szavak a *magyar*, a *manys* és az *er*.

Farkasinszky Tibor – bár a szó elemekre bontásával nem értek egyet, mert a földrajzi névi kutatások hátterében *magya*- + *-r* a helyes tagolás – a szótő a *magya*-, amelynek valóban a genetikai összetartozói az általa hozott szavak, amelyeket helyesen, igazolható módon sorolt ide. Ezzel arra is utalt, hogy a *magyar* népnév abszolút szótöve Mezopotámiába is elvezet bennünket.

Nem igazolható Berta Árpád *ban jer* 'fő hely' összetett szóból való magyarázata sem.

Egyetérttek Fodor Istvánnal abban, hogy a *mogyer* az ismert adatok közül a legrégebbi lehet. Ez azért fontos, mert jelzi, hogy az első szótag magánhangzója labiális.

Amint látható, nincs egység a kutatók között a *magyar* népnév és a *Magyar*, *Megyer* személynév etimológiáját illetően, ugyanakkor külön-külön igen tanulságosak a vélemények. A sezserékkal egybehangzó Györffy György azon véleménye, miszerint a törzset a törzsfő nevével nevezték meg. Következésképp a személynév az alapja a nemzetségek és a törzsek megnevezésének is. Ezt támogatja László Gyula gondolata is.

A Hét magyar kérdése azért fontos, mert eldöntendő, hogy a hét fiúgyermek vagy a Hold időszámítás hetes alapú rendszere szolgált-e alapul ennek a kifejezésnek.

A *baskír-magyar* azonosság kérdésében sincs egységes álláspont. A földrajzi névi kutatásaim és a sezserék hagyomány- és névanyaga egyértelműen igazolja magyar nyelvi kultúrával rokon kultúrával rendelkező népesség jelenlétét a mai Baskíria területén és környékén, ám ezeknek a rokonoknak a nevei közé tartoznak: *szarmata*, *hun* (alakváltozatai *hungar*, *ungar*, *ugor*), *szkíta* stb., végső soron *turáni*.

A törzsnevek kérdése azért is lényeges, mert a kutatók nem helyeznek kellő hangsúlyt arra a Györffy véleményre, amelyet a görög forrás (Konstantin) is egyértelműen igazol, hogy a személyhez tartozik a törzs, tehát személynévből kell kiindulni.

A sezserék igazolják, hogy jellegzetes e személynevek ismétlése, amelyek a nemzetségi mellett egyben családi ismérvek is. A személynév - ami az elnevezést illeti - tehát alapja a családnak, a nemzetségnek, de a politikai alapon szerveződő törzsnek, sőt a népnek is.

A *Magyar* név alakváltozatai személynévként s a személynévi alapú nemzetségnév, népnév időben és térben kiterjedt előfordulással rendelkeznek. Ezt támasztja alá az is, hogy pl. *madjar* nemzetségnév a kirgizek mondájában szerepel.

A fenti *magyar* népnév magyarázatok mindegyike csak részmagyarázat. Pl. az 'ember' jelentés, a 'mond, beszél' a szócsalád komplex jelentéstartalmának részei, alkotó elemei, de közvetlenül nem azok szolgáltak alapul a *magyar* népnévnek. Mindemellett nem hagyhatók figyelmen kívül a régészeti megállapítások, amelyek nemcsak nem mondanak ellent a sezserék hagyományainak, hanem egyenesen támogatják. Egyben tájékoztatnak bennünket a népmozgásokról s arról, hogy azok szoros összefüggésben vannak az időjárással. Ez természetes, hiszen az időjárás kihat a természeti környezetre, ez pedig a megélhetésre.

További tanulságok közé tartozik, hogy a *magyar* népnév etimológiája nem írható meg több nyelv sajátosságainak az ismerete és figyelembe vétele nélkül, minthogy valamennyi kutató véleménye tartalmaz valóságélemléteket, azokat figyelembe kell venni, nem lehet elhallgatni. Különösen fontosak az említett adatok, azonban a belőlük levont következtetések rendszerint vakvágányra futnak.

A tévedések egyik része onnan ered, hogy a kutatók azt nem látják, hogy a névadásnak is van története, kronológiája. A megállapításuk egyes esetekre vonatkozik, amelyet nem helyeznek bele egy rendszerbe. A hibák másik részének az oka, hogy a kutatók nagy része mindenáron nyelvcsaládokban⁴⁹ gondolkodik, amely mint munkamódszer is tévúthoz vezet. Ebből pedig egyenesen következik a harmadik, mégpedig az, hogy a nyelvi kapcsolatokat nem látják egy egységes nyelvi rendszerben.

3. Földrajzi nevek a Volga-Urál vidékén⁵⁰

A fentiekből egyértelműen kiderült, hogy a kutatók nem vizsgálták a *magyar* népvét és a *Megyer* személynevet, törzsnevet, a névadási szokásokat, a hetes számrendszert stb., egy összefüggő nyelvi kultúra részeként adott földrajzi terület neveivel összefüggésben. Esetünkben a Magna-Hungáriát ill. Baskíriát is magába foglaló terület földrajzi neveinek, a Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek a sok szempontú feldolgozásának eredményei igazolják a sezserék hagyományait. A bennük olvasható személynevek nagy részének párhuzamai megtalálhatók e vizsgált terület földrajzi neveiben.

Abból a földrajzi névi anyagból hozok példákat, amelyeknek a kutatási eredményei kínálták a *magyar* népnév magyarázatunkat és a vele kapcsolatos személynév etimológiáját. Módszertanilag fontos, hogy a *Magyar*, *Megyer* személynév és a *magyar* népnév szócsaládjába tartozó földrajzi neveket⁵¹ kell keresnünk, mert előre sohasem dönthető el, hogy az adott földrajzi névnek mely szó szolgált alapul. Pl.:

Mad'jar '?'. h. Ašm.-, NAP.-, Ar.-, Vax.: ud. Mad'jar or. Mad'jarovo Selt., falu neve.
< ud. Mad'jar or. Mad'jarovo < Mad'jar + or. -ov-: birtokos melléknév képző + -o.

Az egytagú *Mad'jar* név értelmezésére két lehetőség van. Az egyik szerint személynévi eredetű, így összetartozik a *magyar* népnévvel. Ebben az esetben *Mad'ja*- szótő + *-r*: 'valamivel ellátott' jelentésű

⁴⁹ A lényeg, hogy nem természetes alakulat, hanem a tudósok kreálták.

⁵⁰ A földrajzi nevekben mind az első elemre, mind a második elemre bőséges példa található, hely hiányában azonban ezeket most nem tudom bemutatni.

⁵¹ E nevek egy egész rendszert alkotnak, közülük azonban csak egy-két példát említek meg.

képzett szóval van dolgunk. A szótó előzménye **Matka*, amely forrásra, magra, ösre utal. A rendszer azonban mást is mutat. Eszerint *Mad'* + *jar* összetételről beszélhetünk. Az előtag *Mad'* utal a vízre, forrásra, a *jar* utótag pedig összetartozhat az ud. *jar* 'szakadék' szóval. A második lehetőség a valószínűbb. A falu orosz neve *Mad'jarovo*, amelynek a *Mad'jar* töve átvétel. Ehhez járult az or. -*ov*-birtokos melléknév képző, majd a semleges nemre utaló -*o* formáns.

Majjar varě 'Majjar árka'. d. Ašm.:-, NAP:-, Ar.: csuv. Majjar varě A.

< csuv. Majjar + varě ←— csuv. var 'árok, patak' + -ě (< -i): birtokos személyjel E/3.

A kéttagú *Majjar varě* név első tagja képzett vagy összetett szó. A *Maja-* szótó alakváltozatára ld.

Majak. Ugyanakkor a *Majjar* értelmezhető *Ma* + *jar* összetételként is. A név második tagjára ld. *Ajtar var*.

Majra kassi 'Majra falva'. h. Ašm.:-, NAP:-, Ar.: csuv. Majra kassi K?

< csuv. Majra < Maj ←— vö.: ud. vaj 'folyó, patak' + ra + kassi ←— csuv. kas, kasā 'falú, falurész, utca' + -i: birtokos személyjel E/3.

Az egytagú *Majra kassi* név első tagja alakváltozata lehet a *Mājľä Pukan jalě* név első tagjának. A *Majra* összetett szó, az előtag 'folyó' szó lehet, vö.: ud. vaj 'folyó, patak'. Az utótag *ra* szintén 'folyó' jelentésű szóval tartozhat össze, vö. or. *reka* 'folyó', amely végső soron átvétel a szlávban. Vö. még: csuv. *mājra*, *mājra* 'szarv'. A második tagra ld. *Avtan kassi*.

Taka mājri '?. d. Ašm.XIII.153.: csuv. Taka mājri / Taka mārji, mezei hely neve, ahol az or. Upner folyó az or. Malj Civil'-be ömlik, NAP:-, Ar.:-

< csuv. Taka: folyónév + mājri < mājra + -i: birtokos személyjel E/3. csuv. Taka + mārji.

A kéttagú *Taka mājri* név első tagjára ld. *Tak jelga*. A második tag *mājri*, a *mājra* tőhöz -i: birtokos személyjel E/3. járult. A *mājra* a folyóágra utaló szó lehet, amely mintát adott a szarv elnevezésének.

Így tartozik ide a csuv. *mājra* 'szarv', ujj. *müñgüs*, üzb. *muguz*, kirg. *müjüz*, kazak, k.kalp., nog.

müjiz, alt., hak., sor *müüs*, tuv. *myjys*, jak. *muos*, bask. *mögöz*, tat. *mögez*, azerb., türkm. *bujnuz*, oszm.

bojnuz 'szarv'. (JEGOROV 1964) Ld. még *Tajmaš jylgahy* címnévnél. A hely másik csuvas neve *Taka mārji*,

ahol a *mārja* a szótó, a *mājra* alakváltozata. Összetartozik vele a magy. *szarv*, *szaru*, de a *sarj*,

sőt a magy. *gyerek* szó is. Szerkezetileg összetett szavak: csuv. *māj* + *raka*, ujj. *müñgü* + *s*, üzb. *mugu*

+ *z*, kirg. *müjü* + *z*, kazak, k.kalp., nog. *müji* + *z*, alt., hak., sor *müü* + *s*, tuv. *myjy* + *s*, jak. *muo* + *s*,

bask. *mögö* + *z*, tat. *möge* + *z*, magy. *sza* + *rv*, *sza* + *ru*, *sa* + *rj*. Az előtag 'folyó', az utótag 'ág'

jelentésű szavakkal tartozik össze. Az or. *rog* 'szarv' átvétel, az utótagokkal függ össze. Az idekötődő

további nyelvek szavai is átvételek, vö.: balt., germ. *rag*s 'szarv' (SIS)

Mänđeräü '?. t. TB.110.: bask. Mänđeräü or. Manger'au Kug., tó.

< bask. Mänđeräü or. Manger'au ←— nem or. Mänđeräü.

Az egytagú bask. *Mänđeräü* név szerkezeti felépítése *Mänge-* + *-räü*. A tó nevében benne lehet az 'elágazó' jelentés, sőt a 'forrással, maggal ellátott' jelentés is. A szókezdő eredeti *t-* volt, ld. magy.

tenger, amely eredendően nem a mai értelemben használt nagy vizet jelentette, hanem utalhatott

egyszerűen a vízre, valamint a tóra, elágazó vízre, folyóra. A tó orosz neve átvétel, az átadó

Mänđeräü volt. Összetartozik vele a *v-* kezdetű *Vangyr* is, ld. fent. A név nem lehet eredeti baskír

szó. Vele rokon a *Vangyrju* f. TSK.14.: ko. *Vangyrju* or. *Vangyr* < *Vangerja* az or. Kosju baloldali

mellékfolyója, hossza 112 km. < ko. *Vangyrju* < *Vangyr* ←— man. *vangyr*, hanti

vankyr 'tekervényes, kanyargós, ferde' + *ju* ←— ko. *ju* 'folyó', *Vangerja* < *Vanger* + *ja* ←— mansi

ja 'folyó'. A magyarok *venger* neve a folyónévvvel és a neki alapul szolgált hanti és mansi *vangyr*

valamint hanti *vankyr* közszókkal közös gyökerű. Idetartozik a magyar *vakar* 'valaminek a felületét

kaparja', de a magyar *vargabetű* 'görbe' előtagja (*varga*) is. A tulajdonnevek közül rokon az előtagja

a következő neveknek, pl.: *Waterloo* 'helység Belgiumban', tulajdonképpeni jelentése valószínűleg 'nedves lejtő, vizenyős rét' (KISS 1980) < *Water* ←— vö.: ang. *Water* (< **watker*) + *loo*. Az előtag összetartozik az ang. *water* 'víz' szóval. Meg kell jegyezni, hogy a folyóelágazás, a vízelágazás szolgált alapul a csuv. *vākār*; dial. *mākār* 'bika' szónak, a magy. *ökör* szónak, ahol a -*k*-t megelőző -*t*- már eltűnt akár nazális -*n*- fejlemény után denazalizációval. Az eredeti szókezdő *t*-fejleményei közé tartozik a *v*-, *m*-, *h*- *0*- is. Idetartozik a magy. *Ököri tó*, *Hüküri tó* tónév is. Számos megnevezésnek szolgált alapul a vízelágazás, a forrásból kijövő, születő víz, legyen a forrás állóvíz vagy másík, azaz anyafolyó, vö.: csuv. *mājra* 'szarv' Az utótag *raka*, *s*, *z* a 'szarv' jelentésű szó kezdő mássalhangzója. Vö.: or. *rog* 'szarv', ujj. *müñgüs*, üzb. *muguz*, kirk. *müjüz*, kazak, k.kalp., nog. *müjiz*, alt., hak., sor. *müüs*, tuv. *myjys*, jak. *muos*, bask. *mögöz*, tat. *mögez*, azerb., türkm. *bujnuz*, oszm. *bojnuz* 'szarv'. A szó rokona, alakváltozata a magy. *ökör* és a *szarv* szó. Vö.: magy. *ökör* 'herélt szarvasmarha, rendkívül buta személy'. Csuvasos jellegű ótörök jövevényszó, vö.: türk *öküz*, Kāšy., KB. *öküz*, ujj. *ögüz*, oszm. *öküz*, tat. *ügüz*, üzb. *hükiz*, jak. *oγus*, csuv. *vākār*; dial. *mākār* 'ökör, bika', vö.: mong. *üker*, *hüker* 'ökör'. osztj. *ükäs*, vog. *öks* 'ökör'. (TESz) Az adatok idetartoznak, ám az a megállapítás, hogy a magyar szó csuvasos jellegű ótörök jövevényszó, nem igazolt. Az eredetet a magyarok ősi rokonainál, a szkítáknál és a hunoknál kell keresni. Ld. *Agaröy*, *Bagyrykül*, *Makarinkino*, *Jögral'aga*. Az előtag összetartozik a magy. *ág* szóval is. Ez utóbbiban eltűnt a kezdő mássalhangzó, amely eredeti *t*- volt, ennek fejleménye az utótagok kezdő mássalhangzója, gyakran már csak ez maradt meg. A szókezdő *m*-, *b*- megfelelője a *v*-, *h*- és a *0*- (zéró) is, vö.: csuv. *vākār*; dial. *mākār* 'bika', 'ökör', ÓT., MK., azerb., türkm., oszm. *öküz*, kirk., kum. *ogüz*, ujj. *hoküz*, üzb. *xukoz*, kazak, nog. *ögiz*, k.kalp. *ogiz*, bask., tat. *ügez* 'bika, ökör', vö.: mong. *üxer* 'tehén'. (JEGOROV 1964) A magyarok *magyar* neve úgy tartozik ide, hogy ugyanolyan gondolkodás alapján nevezték el az embert, mint a folyót, a vizet, az elágazó folyót, mert ugyanúgy született, mint a folyó s az első élő teremtmény a folyó, azaz a víz volt az őseink tudása, gondolkodása szerint. Minthogy a víz megnevezése volt az első, az embert annak a mintájára nevezték el, ám adott víznév nem szolgálhatott alapul az ember nevének, amely először személynév, majd dinasztianév, később népnév lett. A második elem eleinte 'víz, folyó' jelentésű önálló szó volt, idővel toldalékká minősült át, így keletkezett a 'valami mellett lévő, valamihez tartozó, valamivel ellátott' jelentésű képző, legyen az *t*-kezdetű vagy a fejleményeivel kezdődő szó, toldalék. A bask. *Mängeräü* névnek alakváltozata Nimród egyik fiának *Magor* neve. Ugyanakkor alakváltozat, etimológiailag közös gyökerű a másik fiúnak a *Hunor* neve, etimológiailag idetartoznak a *hungar*, *ungar*, *ugor*, *jugor*, *hunn*, *hun* stb. népnévi változatok is.

Makar Jävaně juppi '?'. f. Ašm.:-, NAP:-, Ar.: csuv. Makar Jävaně juppi U., patak, szakadék.

< csuv. Makar + Jävaně + juppi ←— csuv. *jupā* 'elágazás, villa, ág, beáradás, beáramlás, mellékfolyó' + -*i*: birtokos személyjel E/3.

A három tagú *Makar Jävaně juppi* név első tagjára ld. *Mākār*. A redukált *ä* előzménye -*a*-, azonban két eset lehetséges. Ha illabiális -*ä*-, akkor a változás útja: -*ä*- > -*y*- > -*ä*-. Ha pedig labiális az -*ä*-, akkor -*ä*- > -*o*- > -*u*- > -*ä*- változásról van szó. A földrajzi nevekben a párhuzamos adatok döntik el, hogy melyikre kell gondolnunk. A név második tagjára ld. *Jävan* *ěšni*. A név harmadik tagjának a töve *jupā*, amelyhez -*i*: birtokos személyjel járult. A szótó a folyóágra, vízelágazásra, mellékfolyóra utal, vö.: csuv. *jupā* 'elágazás, villa, ág, beáradás, beáramlás, mellékfolyó', tat. *jap'* 'elágazás', villa'. (JEGOROV 1964) A szó családjába tartozik a csuv. *jupax*, *jupax tixa* 'kétéves csikó'. így nevezik a csikót, amikor ledobja az első szőrét a vedlés idején', Zamahš. *japygan*, alt. *d'abaga*, hak. *čabaga*, bask. *jabagy taj*, tat. *jabaga taj*, k.kalp., kazak, kirk. *žabagy* '6-7 hónapos körüli csikó, (a szőrének az első levedlése után)', jak. *ubaha* 'csikó az első télen', vö.: mong. *daaga(n)* 'egyéves csikó'.

(JEGOROV 1964). A szó családjába tartozik a csuv. *jupax* 'szőr, amelyet ledobnak az állatok tavasszal az első vedlés idején', tat. *jabaga*, kurg., kazak *žabagy* 'bárány-, teveszőr a tavaszi nyírás idején', vö.: burj.mong. *daaxi* 'szőr, amely tavasszal bújik ki, vagy vész el a vedlés idején'. (JEGOROV 1964) A két számnévnek az alapja a vizelágazás, a friss, új hajtásnak pedig a forrásfolyó, mellékfolyó. A csuv. *tixa* 'csikó' pedig összetartozik a magy. *csikó* szóval. Az állat megnevezésének a folyó adott mintát, ld. *Jarmunsa* címszónál.

Mākār '?. h. Ašm.VIII.299.: csuv. Mākār, település neve, NAP: csuv. Mākār or. Mokry Ka., csuvas falu, Ar.:-. < csuv. Mākār ←— csuv. *mākār* 'toboz, dudor, daganat, halom, domb, kiemelkedés'. Az egytagú *Mākār* név alakváltozata a *Mākāl*, ld. *Mākāl var puš*. Az *-r* is eredeti *-t* fejleménye: *-t > -δ > -r, -l*. A *Mākār* összetartozik csuvas közszókkal, vö.: csuv. *mākār* 'toboz, dudor, daganat, halom, domb, kiemelkedés', csag. *bukri*, *mukri* keše 'görbe ember', üzb. *bukur*; kurg. *bükür*; türkm., kazak *bükir*, kum. *b'uk'ur'u*, tat. *bökere* 'görbe'. (JEGOROV 1964); csuv. *vākār*, dial. *mākār* 'bika, ökör', ld. *Majlā Pukan jalē*; csuv. *mākāl* 'toboz, dudor, daganat', jak. *mögölčök* 'földgömb', mong. *makolčok* 'kerek'. (JEGOROV 1964); A megnevezéshez a mintát a folyóág, vízág adta. Innen van az or. *mokryj* 'vizes' szónak a mokr- töve. A falunak az orosz neve *Mokry*, átvétel.

Munčar '?. h. Ašm.VIII.269.: csuv. Munčar or. Bol'saja Jerakla MJal., falu neve, NAP: -, Ar.:-. < csuv. Munčar < Mun vö. csuv. *män* 'nagy' + čar or. Bol'saja ←— or. bol'saja 'nagy' + Jerakla < Jerak + -la. Az egytagú *Munčar* név összetett szó, az előtagra ld. *Munang enger*, az utótag összetartozik a magy. *sár* szóval, vö. még: mari *šor* 'sár', ud. *sačyr* 'dial. nedves sár' (< *sa*: vö.: tat. *su* 'víz' + čyr 'sár'), csuv. *šur* 'sár, mocsár'. A falu orosz neve *Bol'saja Jerakla*, az első tagra vö.: or. *bol'saja* 'nagy'. A második *Jerakla*, képzett szó lehet, a szótó *Jerak*, a magyar *árok* szóval tartozhat össze, ld. *Iryk*. A *-la* pedig 'valamivel ellátott' képző lehet, amely eredetileg önálló szó volt, a jelentése pedig 'folyó', vö.: mdM. *laj* 'folyó'.

Munčar '?. h. Ašm.VIII.: csuv. Munčar or. Možarki Ka., orosz falu neve, NAP: -, Ar.:-. < csuv. Munčar < Mun ←— ld. csuv. *män* 'nagy' + čar ←— ld. csuv. *šur* 'sár, mocsár' or. Možarki ←— nem or. Mošarky. Az egytagú *Munčar* névre ld. *Munčar*: A falu orosz neve *Možarki* átvétel, az átadó alak *Mošarky* volt. Tekintettel arra, hogy az oroszban a *k-* után nem állhat *-y* (cirill *-ы*), ezért *-i-* szerepel.

Mišār guly 'Mišār völgy'. d. TB.107.: bask. Mišār guly Mel., völgy. < bask. Mišār < Mi + šār + guly ←— ld. xan. xuli 'völgy, barázda, kis folyó'. A kéttagú *Mišār guly* név első tagja összetett szó, az előtag *Mi*, előzménye lehetett **Min*, **MiV*, **Miw*, **Miδ*, **Mit*, 'víz' jelentésű szó, vö.: mari *wüt* 'víz'. Ld. *Miägäšle*. Az utótag *šār* összefügghet a ko. *čer* 'mellékfolyó, patak' szóval. Innen lehet a tatárok *miser* neve. A név második tagjára vö.: xan. *xuli* 'völgy, barázda, kis folyó'.

Mišār jylgahy 'Mišār folyója'. f. TB.107.: bask. Mišār jylgahy Burz., az or. Suvan'ak baloldali mellékfolyója. < bask. Mišār + jylgahy ←— bask. jylga 'folyó' + -hy: birtokos személyjel E/3. A kéttagú *Mišār jylgahy* név első tagjára ld. *Mišār guly*. A második tagnak alapul szolgált a bask. *jylga* 'folyó', amelyhez *-hy*: birtokos személyjel E/3. járult.

Makaš '?. h. Ašm.VIII.171.: csuv. Makaš M-P., öt falu neve, csuv. Anatri Makaš or. Nižn'aja Magaz', csuv. Turi Makaš or. Verxn'aja Magaz', csuv. Uraj Makaš or. Pervo Urajevo, csuv. Arman kassi-Makaš / Arman kassi or. Arman kasy, csuv. Ulatār kassi Makaš / Ulatār kassi or. Alatyr kasy, NAP: -, Ar.:-.</p></div>

< csuv. Makaš: folyónév < Maka + š csuv. Anatri ←— csuv. anatri 'alsó' + Makaš or. Nižn'aja ←— or. nižn'aja 'alsó' + Magaz' ←— nem or. Makaš csuv. Turi ←— csuv. turi 'felső' + Makaš or. Verxn'aja ←— or. verxn'aja 'felső' + Magaz' csuv. Uraj + Makaš or. Pervo ←— or. pervo 'első' + Urajevo ←— nem or. Uraj + or. -ev-: birtokos melléknév képző + -o csuv. Arman ←— csuv. arman 'malom' + kassi ←— csuv. kašā 'utca, falu része, falu' + -i: birtokos személyjel E/3. + Makaš or. Arman kasy ←— nem or. Arman kassi csuv. Ulatār < Ula + tār + kassi + Makaš or. Alatyr-kasy ←— nem or. Alatyr kassi.

Az egytagú *Makaš* név teljesebb alakjára ld. *Makašej*. Az öt falu egyike *Anatri Makaš*, az első tagra vö.: csuv. *anatri* 'alsó'. A falu orosz neve *Nižn'aja Magaz'*, az első tagnak alapul szolgált az or. *nižn'aja* 'alsó' szó, a második tag *Magaz'*, átvétel. A második falu csuvas neve *Turi Makaš*, az első tag *turi*, vö.: csuv. *turi* 'felső'. A falu orosz neve *Verxn'aja Magaz'*, az első tagra vö.: or. *verxn'aja* 'felső'. A harmadik falunak a csuvas neve *Uraj Makaš*, az első tagra ld. *Pervoje Urajevo* a *Čulkassi* címszónál. A falu orosz neve *Pervo Urajevo*, az első tag az or. *pervoje* 'első' sorszámnev semleges nemű rövid alakja. A második tagnak az *Uraj*- töve átvétel, ehhez járult az or. -ev- birtokos melléknév képző, majd a semleges nemre utaló -o formáns. A negyedik falu csuvas neve *Arman kassi Makaš*, az első tagnak alapul szolgált a csuv. *arman* 'malom'. A második tagra ld.: *Avtan kassi*. Az ötödik falu csuvas neve *Ulatār kassi Makaš*, az első tagra ld. *Alatyrskoje Obščestvo xleborobov*. A második tagra ld. *Avtan kassi*. A falu másik csuvas neve *Ulatār kassi*, az orosz neve pedig *Alatyr kasy*, átvétel az oroszban.

A fenti földrajzi neveket illetően a földrajzi névi elemek vizsgálata igen tanulságos. Látható, hogy azok, amik hasonlóak, nem feltétlenül tartoznak össze etimológiailag. Minden egyes nevet külön meg kell vizsgálni és azt is látni kell, hogyan tartoznak egy rendszerbe, hogyan viselkednek úgy, mint egy rendszer részei.

A *magyar* névvel valamilyen mértékben kapcsolatban lévő fenti nevek, névrészek akár mint népnév, akár mint személynév, vagy a szócsaládba tartozó más szó földrajzi névi előfordulása igazolja a létüket a Volga-Urál vidéken, ugyanakkor azt is látni kell, hogy a földrajzi névnek mikor szolgálhatott alapul népnév, mikor személynév és mikor valamilyen más szó. Figyelemmel kell lenni arra, hogy az utóbbiak bár a szó nagy családjába tartozhatnak, de nem szolgálhattak alapul a *magyar* népnévnek. Ugyanakkor mind a népnév, mind a személynév, mind a földrajzi nevek egyazon logika, egyazon gondolkodás, azaz közös hagyományok, névadási szokások alapján jöttek létre.

A *magyar* népnévnek a névadási rendszerben elfoglalt helyének a felismerését segíti, hogy a források alapján a *magyar* név önelnevezés, azaz a nép saját magát magyarnak hívja. Ez összefügg egyrészt azzal is, hogy a **magyar népnév személynévi eredetű, másrészt azzal, hogy magát monyhoz, anyához tartozónak, közvetlen magból lett, édes, első teremtménynek tartja.**

A *magyar* névvel ugyanazon szócsaládba tartozó földrajzi közsői alakváltozatok nagy számának az a magyarázata, hogy egyazon ősi logika, gondolkodásmód alapján születtek. A szóteremtés, a szóalkotás mintáját pedig a természetből vették. A különböző alakváltozatoknak az oka pedig az, hogy más-más nyelvi jellemzőket viselnek magukon.

4. Földrajzi nevek a Kárpát medencében

Magyar hn. Borsod, Pozsony megye (KÁZMÉR 1993) < *Magya*-: abszolút szótó + -r: képző.

Magyarka hn. Nagykunság. (KÁZMÉR 1993) < *Magya*-: abszolút szótó + -rka: képző.

5. Magyar személynévek

Magyar, Magyarai Magyarokai, Magyaró stb. (ld. KÁZMÉR 1993)

Megyeri csn. ←— *Megyér* hn. Békés, Bihar, Győr, Komárom, Nógrád, Nyitra, Pest, Somogy, Szabolcs, Zala megyében + -i: melléknévképző. (KÁZMÉR 1993)

Magor, Mogor csn. (KÁZMÉR 1993)

Mágori csn. ←— *Mágor* hn. Békés megyében + *-i*: melléknévképző. (KÁZMÉR 1993)

Magurai csn. ←— *Magura* hn. (Kővár vidéke ezen kívül még számos megyében) + *-i*: melléknévképző. (KÁZMÉR 1993)

A magyar földrajzi és személynevek esetében is fontos, hogy helyesen állapítsuk meg a névnek alapul szolgált szót. Ettől függetlenül a fenti magyar nevek a *magyar* népnév nagy szócsaládjába tartoznak vagy mint népnév, vagy mint személynév, vagy akár térszínforma neve, pl. domb, kiemelkedő hely. A magyar alakváltozatok illetve a névváltozatok (*Magyar, Magyarka, Magyarai Magyarokai, Magyaró, Megyeri, Magor, Mogor, Mágori, Magurai*) világos összefüggésben vannak a Volga-Urál vidéke földrajzi neveivel és a sezserék *magyar* nevével.

6. Összegzés

A fentiek tanulságaként a sezseréket hiteles dokumentumként kell kezelni. Az eltérések jelen álláspontra szerint egy-két kivételtől⁵² eltekintve nem lehetnek téves emlékezet okai.

A *Magyar* név olvasata az arab betűs lejegyzésben *Magyar / Magyer*, a szláv nyelvi cirill betűs lejegyzés eredendően a *Magyer* átvétele, azonban lehetséges a *magyar* ejtett formának az írásban való rögzítése. A név szerkezete *Magya-/Magye-* + *-r*, azaz szótő + képző. A név közszói jelentése 'maghoz, monyhoz, őshöz, anyához tartozó', azaz 'sarj, magzat, ember'. A személynév és népnév kapcsolatában a személynév az elsődleges, amely idővel család, nemzetség, majd népnévvé vált a szaporodást követően a nyelvhasználatban. A földrajzi név, személynév és köznévi kapcsolatának a megítélésében az idő és a tér is közrejátszik, ezért itt általános megállapítás nem tehető.

Hangsúlyozzuk tehát, hogy a feltett kérdésekre a következő válasz adható: A sezserékben szereplő nevek hitelesek. Az egyes családok leszármazási ágazataiban a legrégebbitől, az első névtől kezdve egy ideig fedik egymást. Az eltérések abból adódnak, hogy más-más ember leszármazási ágazatáról van szó, következésképp a ma élő egyes emberek leszármazási ágai természetes, csak egy bizonyos szakaszon eshetnek egybe. A nevek ismétlődése egyrészt helyénvaló, másrészt rengeteg párhuzama van a Volga-Urál vidékén és a Kárpát medencében a földrajzi nevekben, a személynevekben és a közszókban. A sezserék *Madiar, Madjar* névváltozatai összetartoznak a *Magyar, Megyer* családnévvel és a magyarok népnevével. A keleti *magyar* sezseréknek a magyar hagyományai nyelvi adatokkal is igazolhatók.

Tehát a *kipcsak-magyarok* neve összetartozik a Kárpát-medence népének *magyar* nevével. A *magyar* népnév keletkezésének az útja a kutatásaink fényében is: személynév → dinasztianév → népnév. A sezserék személynevei is dinasztianevekké váltak, egy részük mint népnév is ismert náluk, ilyen a *magyar* is.

7. A fentiek megerősítése a Hun-Bolgár Évkönyvek anyagával (Bahši 1680)

Amurtag⁵³ Vagy Džan Arbat. Az anyja madžar bika volt; (BÉ)

Arbat Šamgun idősebb fia; Mosha vojevoda-ja lett; Almiš idősebbik fia, tengri hitű. Arbat-nak segítettek nem csak a tengri hívő bulgar-ok, de az ugor-ok is, minthogy az ő anyja mad'jar hercegnő

⁵² Ezen eltérések további vizsgálatra szorulnak, mert a kutatás jelen fázisában számomra még nem világosak az okok.

⁵³Vö.: **Amur** A világosság, termés és bőség szelleme. (BÉ)

volt. A maga sorában Arbat az ugor-okkal együtt részt vett a hazar hadjáratokban a Badžanak orda-ra 891-893-ban. 894-ben Arbat a kara-bulgar-ok és az ugor-ok egy részével háborúval ment Bulgar-íára a saját szövetségese, a bizánci császár kérésére. A szétvert badžanak-ok egy része Bulgar-ban (maradt), a másik elmenekült nyugatra a hazar birtokon keresztül és elfoglalta az általa még 875-ben kiszemelt ugor földeket az Azov vidékén. Arbat megtudván ezt, megpróbált visszatérni nyugatra, de a badžanak-ok visszaverték, és elment a saját kara-bulgar-jaival és a magyar harcosaival Avar-íába. Itt hozzá csatlakoztak a helyi avar ugor-ok, és létre tudta hozni a saját tulajdonú Magyar államot (Vengrija-t). Arbat utódai (mad'jar-ok öt „Arpad”-nak hívták) magyar királyok voltak 1301-ig; Ld. Balik; Bulgar király neve a Sarmat (Čirmiš) dinasztiából; Targiz fia; Arbat Almiš-nak az idősebbik fia, aki baltavarnak, Lačin-nak szolgált, igyekezett az Alabuga-val való találkozásra a saját baškort-jaival, de teljesen szétverték és elrejtőzött Batavil-ban. A hazar-ok, akik Batavil-ban voltak, felkészültek az erőd védelmére, de a körültekintő Arbat jobbnak tartotta a két kapu közül az egyiket, a Horisdan-t kinyitni és kimenni belőlük bűnösként az apához. Ennek nyomán Džun ančij-ai félelmetes mézszárlással törtek be a városba ezeken a kapukon keresztül, és bevették azt. Almiš személyesen ment el a baltavar jurta-hoz, és kidobta belőle a félelemtől reszkető nagybácsit, mint a kutyakölyköt. Szerencsére neki elég volt a nemeslelkűségből és a nagylelkűségből azért, hogy ne sújtsa az apja fivérét és elengedje őt Hazar-íába. Lačin sírva a vereség miatt, elment a két feleségével Itil'-be, és ott hamarosan meghalt a szégyentől, a baškort nőtől való fiát pedig – Ugır-t – Almiš magánál hagyta. ... Arbat megtudván a hírt a badžanak betörésről, visszafordult, de a hin-ek már elfoglalták a Saklan sztyeppét a Sula és Šir között és nem engedték őt Kara-Bulgar-ba. ... Akkor Arbat a sajátjaival hatalmába kerítette Duloba-t vagy Avar-íát, ahol a farang-ok elnyomása alatt lévő baškort-ok fogadták őt, mint felszabadítót és kikiáltották a saját kan-juknak. Arbat háborúira alapjában véve hiányosan emlékeznek vagy már nem is emlékszik a modžar nyelv, összeházasodtak az avar baškort-okkal és az ő gyerekeik újra kezdtek beszélni modžar nyelven. ...; 885-ben a hakan titokban rábeszélte Arbat-ot, taszítsa le az apját, megígérte neki ezért a trónt és a háború abbahagyását. A Kaubuj-i és a modžar-i bij-ek, akik az alapvető nehézségét viselték ennek a háborúnak és elégedetlenséggel fogadták Baltavar-nak az új adóját a pogányoktól – a džiz'ja-t, támogatták Arbat-ot és az ő jelére kiverték Džafar-t Horisdan-ból Karadžar-ba. De itt Almiš nem talált nyugalmat, mivel Arbat utána ment és a megriadt ančij főnök el kezdett könyörögni baltavar-nak, hagyja el a várost az ellenséges támadás elhárítása érdekében. Látva, hogy ezúttal Karadžar-ban az ostromot átvészelni nem sikerül, Džafar a saját barin-jaival átment a hűséges Salahbi-hoz Baštu-ba és ünnepélyes fogadtatásban volt része. A neki vezetett városrészben Almiš kiépítette a saját udvarát, aki elfedte a saját fényűzésének az összes maradékát. A Baštu-i bulgar-ok és ančij-ok korábban őt baltavar-nak tartották és nála szolgáltak, a balin-ok és sadum-ok pedig Salahbi-nál. ... Aksak-Timer parancsára Arbat a saját modžar-jaival és kaubuj-aival rátámadt a badžanak-i nomádokra, de a hin-ek – a nur-suvar-i beknek, Džilki fiának Mardan-nak a segítségével – visszaverték a támadókat és elpusztították Burtas-t. Arslan parancsa szerint a men-ek rátámadtak a badžanak-okra és elvágván őket a Horezm-i tengertől, egyesültek a keleti baškort-okkal. A modžar-ok szívesen beleegyeztek a badžanak-okkal a háborúba, mivel régen kapzsiságból nézegettek az ő földjeikre. 891-ben ők Arbat-nak a modžar-jaival együtt vállalkoztak a badžanak-okra való első hadjáratra, de szét voltak verve. (BÉ.) Összetett szó: Ar + bat. Az utótag bat 'fő, fej, fejedelem' vagy 'fi, fiú, fia valakinek' jelentésű lehet. Az előtagra ld. Ar, az utótagra pedig Bat. Ld. még Arbat Madžar. (CzK.)

Arbat-ok A bulgar-ok papjai. (BÉ.)

Arbat-bojan „fő jósló”. (BÉ.)

Arbat Burtas Subaš fia, aki megírta a dalt az urus beknek Bulmer-nek a Bolgar-ba jöveteléről. (BÉ.)

Arbat hegyek Vagy Rodol-ok. (BÉ.)

Arbat kapu Kapu neve Azan város erődjében. A második tagra ld. Kapı. (BÉ.)

Arbat Madžar Vagy Arpad Madžar. Idősebbik fia Almiš Džafar-nak. A hazar-okkal való szövetségben és a saját unokafivérével együtt Ugır Lačın-nal ellenséges viszonyban volt a saját apjával szemben, 895-ben pedig az ő hatalma alatt lévő bulgar-okkal és ugır-okkal elment Angıl-ból Avar-iába és megalapította ott a Venger államot. Arbat utódai – az „Arpad dinasztia” - uralkodtak Vengr-iában a XIV. századig. Ld. Venger-bulgar királyok. (BÉ.) Az első tag összetett szó: Ar + bat. Az első tag összetartozhat az Ar nép és törzs nevével, összefügghet a magy. ír(mag) szóval. Az utótag bat 'fő, fej, fejedelem jelentésű lehet. Az első tagra ld. Arbat. A második tagra ld. Madžar. A név második tagja a Magyar népnév alakváltozata. (CzK.)

Arbat Os-Ladž Bul'ar ulugbek-je volt, Šamgun egyik fia; Šamgun fiainak az egyike, aki Mart'uba-i kormányzó lett, és aki áthelyezte az il' központját Deber-ből Učel'-be. Moskva hadvezére lett és az ő udvara lefektette a kezdetét Moskva fő kerületeinek, amely megőrizte az ő nevét Arbat-ot. (BÉ.)

Madžar „Áldozati, önmegtagadó”. Ragadványnév. Ld. Atille Asparuh; „Áldozati”. A legendákban Kermek-et gyakran nevezik így; „szállítás, szekér”; Bars ile vagy Volga-Ural és Esegel' vagy Sibir helytartója; Így nevezték az ugır-ok Baradž alp-ot, akinek ők meghajoltak; Így nevezték bulgar-ul az Azov vidékét; Madžar 'Magyarország'. Nép. Az egyszerű népi Tore egyik harcias folyamatának a képviselői. A madžar-ok betiltották a háborúkat az uralkodók nevében és az állatok megölését, akiknél nem volt egyenlőtlenség, de megölték a gazdagokat és felakasztották a kam-bojan-okat, mondván: „Ha ti – már nagyon kiemelkedtek, értelmesek és mindent tudók – akkor szolgáljatok magának Tangra-nak, de ne legyetek Šurale szolgálói!” A madžar-ok mondták: „Jó csak a szüntelenül áldozó [mások nevében]. Innen van az ő elnevezésük „madžari” - „áldozatik”. „A mi arisztokratáink pedig elnevezték a madžar-okat „jelbegen-eknek”, „varjúknak” és ajjar-oknak”. A madžar-ok elveit átvette Hudajar és hozzátett néhány keresztény imát, létrehozta az eres' hudajar-ságot (bogomil'-ságot). Hudajar halála után az ő követői el kezdték megölni a kígyót, minthogy Hudajar meghalt a kígyó csípésétől és ezzel ők különböznek a régi madžar-októl. Az Ak-Bulgar (Volga-i Bulgar-ia) bulgar-ai megőrizték a kígyó tiszteletének a régi bulgar szokását, ezért közöttük a hudajar-ság nem terjedt el. A mi madžar-jaink jele a fekete színű „Varjú jel” volt. Ez a jel volt Saksin címere is. Az ajjar-i felkelés után Bul'ar-ban (1182-1183-ig) Gabdulla Čel'bir betiltotta ezt a jelet, Saksin címerét pedig megparancsolta, hogy ábrázolják piros színnel. A hudajar-oknál jelek nem voltak; Vagy venger monasztır; Vagy Vengr-ia. Idel' és Ulug Bulgar része. (BÉ.) Hudajar szerepel a Torgaji magyarok családfáján; A Madžar szó több, mint 40-szer fordul elő a Bulgár Évkönyvekben, ám különböző jelentésekben. Összefügg a magyar népnévvel is. Megjegyezzük, hogy a Madžar etimológiailag nem lehet azonos a Modžar névvel. A Madžar első magánhangzója az -a- illabiális -ă-, a Modžar névben pedig az -o- a labiális -ă- fejleménye. A Madžar név alakváltozata a mad'ar/magyar, a Modžar alakváltozatai pedig a Hungar, Ungar, Ugor, Hunn, hun. Az utóbbi (Modžar) a hunokkal kapcsolatos, az előbbi (Madžar) pedig a Magyar nevéekkel. A Madžar és a Modžar (Hungar, Ungar, Ugor, Hunn, hun) testvérnép, két testvérnek a leszármazottai. Vö.: Hunor és Magor legendája. (CzK.)

Madžar kanar Vö.: magyar uralkodó. (BÉ.)

Madžar-mišar Pogány törzs, amelynek az islam-izációja elvezetett a bulgár népességbe való beolvadáshoz. (BÉ.) A második tagra ld. Mišar. (CzK.)

Madžara Suba A Saklan il' központja Madžara Suba város lett; A Saksin kormányzóság Burdžan bejlik-jének a fővárosa és a legnagyobb városa egész Karat'uba-nak [nyugati rész]. Annak csak a határain van megerősítés, amelyben 35 ezer ember lakik... Egyesek mondják, hogy a város a saját nevét Madži-nak az itt lévő seregének az állomása emlékére kapta, amely kihívta annak az elkerülhetetlenségét, hogy újítsák fel a madžar-ok [szállítások, szekerek], mielőtt átmennek a Saklan-i hegyeken. Mások a város nevében magának Madži-nak a nevét látják... A harmadik állítása szerint a város átalakul „Madžara”-vá, mert abban és az ő környékén mindig lehetett látni a szállítóeszközök sokaságát. (BÉ.) Az első tagra ld. Madžar, a másodikra pedig Suba. (CzK.)

Madži Alakváltozata Mada; Burtas fia; Ld. Audan; Vagy Mada. Az Azov-i tenger óbulgar neve. Így nevezte el a magáét (saját területét) Azak. (BÉ.)

8. Utószó

Végső tanulságként elmondhatjuk, hogy a szavak, nevek - tulajdonnevek, közsók -, toldalékolatlan gyöksók vagy toldalékolt szavak értelmezését egyenként és egy rendszer részeként egyaránt kell vizsgálni. Így juthatunk el arra az eredményre, hogy a magyar népnév, a magyar nyelv és a magyar nép a kultúrájával, történetével végső soron az ősi turánihoz vezet. A turáninak pedig számos utóda közül a szkíta, hun, szarmata, avar stb. ősi rokona a magyarnak. Az Ős Turán pedig a Volga-Urál vidékén volt, azon a területen, ahol találhatóak a földrajzi nevek, mintegy 20 ezernyi adat, amelyet feldolgoztam. A Volga-Urál vidéke összehasonlító nyelvtana valójában a turáni nyelv, nyelvek nyelvtana, köztük a magyar nyelv nyelvtana, amely egyszerre történeti és leíró. László Gyula szavaival:

"A nyelvünk a régít megőrizve újul meg."

9. Rövidítések

A	Alikovszkij rajon
ang.	angol
bask.	baskír
blg.	bolgár
Bugur.	Bugurszkij rajon
Burz.	Burzjánszkij rajon
cig.	cigány
csag.	csagatáj
cser.	cseremisiz
Čgs.	Csebokszárszkij gorszovjet
csn.	családnév
csuv.	csuvas
d.	domb

dial.	dialektus
f.	folyó
fr.	francia
h.	hely
hn.	helynév
jen.	jenyiszeji
K.	Kozlovszkij rajon
Ka.	Kanasszkij rajon
kirg.	kirgiz
ko.	komi
Kozlov.	Kozlovszkij rajon
Kug.	Kugarinszkij rajon
lat.	latin
ld.	lásd
M.	Morgauszszkij rajon
magy.	magyar
mar.	mari
mdE.	Erza mordvin
mdM.	Moksa mordvin
Mjal.	Malo-Jalcsikszkij rajon
mong.	mongol
M-P.	Marinszko-Poszadszkij rajon
ném.	német
ol.	olasz
or.	orosz
osztj.	osztják
szelk.	szelkup
t.	tó
tat.	tatár
Tatarkas.	Tatarkaszinszkij rajon.

türkm.	türkmén
tvgr.	tavgi
udm.	udmurt
üzb.	üzbég
V.	Vurnarszkij rajon
vogr.	vogul
voj.	voják
vö.:	vesd össze
zürj.	zürjén

10. Források

- ANDREJEV ANDREJEV, N. A. 1961: *Csuvaszsko-russzkij szlovar*, Goszudarsztvennoje Izdatelsztvo Inosztrannyh i nacionalnyh szlovarej. Moszkva.
- Ar. NIKITIN
- Ašm. ASMARIN, N. I. 1928-50: *Thesaurus linguae Tschuvaschorum I-XVII*. Csuvaszskoje Goszudarsztvennoje Izdatyelsztvo. Kazan-Csebokszari.
- BAKOS 1986 BAKOS Ferenc 1986: *Idegen szavak és kifejezések szótára*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BAHŠI 1680 BAHŠI Iman, *Džagfar története. Bulgár évkönyvek gyűjteménye 1680*. A „Džagfar tarihi” 'Džagfar története' szöveg ismertetése orosz nyelven. Készítették I.M.- K. Nigmatullin és Petropavlovsk város lakói 1939-ben. „Bulgaria” közlöny szerkesztése. Orenburg 1993. Orosz nyelvről magyarra fordította: Czeglédi Katalin 2017-18. Kézirat.
- BORISOV 1932 BORISOV, T. K. 1932: *Udmurtszko-Russzkij Tolkovyj szlovar*. Izsevszk.
- Fa. FASZMER, M. 1964-1973: *Etimologicseskij szlovar russzkovo jazyka*. Perevod sz nyemeckovo i dopolnyenyija O.N. Trubacsova, t. I-IV. Moszkva.
- HADROVICS-GÁLDI 1951 HADROVICS László-GÁLDI László 1951: *Orosz-Magyar szótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- JEGOROV 1964 JEGOROV, V. G. 1964: *Etimologicseskij szlovar csuvaszskovo jazyka*. Csuvaszskoje Knyizsnoje Izdatelsztvo. Csebokszari.
- Kāšy. Maxmūd al-Kāšyari 2008. Orosz nyelvről fordította Czeglédi Katalin, Kézirat. A könyv eredeti címe *Dīwān Lugāt at-Turk*, oroszra fordította, az előszót és a megjegyzéseket írta Z. – M. Auezova. A szómutatót összeállította R. Ermersz. – Almati: Dajk-Press, 2005. – 1288 oldal + 2 oldal.
- KÁZMÉR 1993 KÁZMÉR Miklós 1993: *Régi magyar családnevek szótára*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- KISS 1980 KISS Lajos 1980: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KISS 1995 KISS Lajos 1995: *Földrajzi neveink nyelvi fejlődése*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KUZNECOVA 2003 KUZNECOVA, M. 2003. *Mari – magyar szótár*. Savaria University Press, Szombathely.

- LELKES 1998 LELKES György 1998: *Magyar Helységnév-azonosító Szótár*. Talma Könyvkiadó, Baja.
- LYTKIN-GULJAJEV 1999 V. I. LYTKIN-J. Sz. GULJAJEV 1999: *Kratkij Etimologicseskij Szlovár komi jazyka*. Komi Knyizsnoje Izdatyelsztvo. Szyktyvkar.
- Éksz. JUHÁSZ József et al (szerk) 1985: *Magyar Értelmező Kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MUNKÁCSI 1990 MUNKÁCSI Bernát 1990: *A votják nyelv szótára*. Uralisztikai Tanszék Kiadványa, Pécs.
- NAP *Naszeljonnyje punkty csuvasszkoj ASzSzR*. Csuvaszkoje Knyizsnoje Izdatyelsztvo. Csebokszi, 1974.
- NIKITIN NIKITIN, I. D.: *Toponimika (nazvanija urocsis, ovragev, leszov i drugih punktov szelenij) Csuvaszkoj ASzSzR*. Naucsnyj arhiv CsNII, knizsnoje posztuplenije N. 72. Kézirat.
- Omeljan Pritsak Pritsak, Omeljan 1957: *Tschuwaschische Ortsnamen*. Wiesbaden.
- SIS N.M. Sanszkij-V.V. Ivanov-T.B. Sanszkaja 1975: *Kratkij etimologicseskij szlovár russzkovo jazyka*. Moszkva.
- SW FOKOS-FUCHS, D. R. 1959: *Syrjänisches wörterbuch I-II*. Budapest.
- SZILASI SZILASI, M. 1896: *Vogul szójegyzék*. Budapest.
- TB. *Szlovár toponimov Baskirszkój ASzSzR*. Baskirszkóje Knyizsnoje Izdatyelsztvo, Baskort ASZSzR-nin toponimdar hüðlege. Ufa. 1980.
- TESz. BENKŐ Loránd (főszerk) 1976: *A magyar nyelv történeti etimológiai szótára I-III*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- TSK. A. I. Turkin 1986: *Toponimicseskij szlovár komi ASzSzR*. Komi Knyizsnoje Izdatyelsztvo. Szyktyvkar.
- ÚMTsz. B. LŐRINCZY Éva (főszerk.) 1979: *Új magyar tájszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Vax. VAHRUŠEVA, M. P. 1956: *Udmurtsko-russkij slovar*. Izdatyelsztvo „Russzkij jazik”. Moszkva.

11. Irodalom

- ARADI-BAKK-GYÁRFÁS 2019 ARADI ÉVA - BAKK ISTVÁN - GYÁRFÁS ÁGNES *Múlt és jelen*. A pateszi pecéthengerektől a Kárpát-medencei szkítákon át az indoszkítáig. Bakk Endre Kanonok Alapítvány budaörs, 2018.
- BAKAY 1996 BAKAY Kornél *A magyar őstörténet kérdései - régész szemmel* in: Belvedere JGyTF Kiskönyvtára 9. Szeged, 1996
- BALASSA 1985 BALASSA Iván *A néprajztudomány és a magyar őstörténet* in: Az őshazától a Kárpátokig szerk. Szombathy Viktor Budapest 1985:76
- BARTHA 1988 BARTHA Antal *Földnek és égnek vannak titkai* in: História 1988 6. X. évf.: 32-34
- BENKŐ 2003 BENKŐ Mihály *A torgaji madiarok Keleti magyar néptörredék Kazakisztánban* Timp kft Budapest 2003
- BERTA 1997 BERTA Árpád *Eltérő nézetek a magyar törzsnevek eredetéről* in: Honfoglalás és nyelvészet Balassi Kiadó Budapest 1997

- CZEGLÉDY 1968 CZEGLÉDY Károly *Keleten maradt magyar töredékek* in: *Magyarság őstörténete* 1968:154-278
- CZEGLÉDI 2004 CZEGLÉDI Katalin *A székely népnév és a földrajzi nevek* in: *Ösi Gyökér Kulturális folyóirat Miskolci Bölcsész Egyesület XXXII. évf. 1. szám Miskolc 2004 február-március.*
- CZEGLÉDI 2004-6 CZEGLÉDI Katalin *Bevezetés a nyelvészeti őstörténeti tanulmányokba*, *Nyelvészeti őstörténeti Füzetek 1-4.* Miskolci Bölcsész Egyesület Miskolc (Egyetemi jegyzet) 2004-2006
- CZEGLÉDI 2006 CZEGLÉDI Katalin *Földrajzi nevek összehasonlító hangtana* *Nyelvészeti őstörténet I.* Hunscience Kiadó Esztergom CD.
- CZEGLÉDI 2007 CZEGLÉDI Katalin *A szkíta-hun nyelv őstörténete* *Hangtan* Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó 2007
- CZEGLÉDI 2007 CZEGLÉDI Katalin *Szíta-hun nyelv ősmondatai* Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó 2007
- CZEGLÉDI 2007 CZEGLÉDI Katalin *Földrajzi nevek mondattana* 2007 In: *Nyelvészeti Őstörténeti Füzetek 5.* Miskolci Bölcsész Egyesület Miskolc (Egyetemi jegyzet).
- CZEGLÉDI 2007 CZEGLÉDI Katalin *Földrajzi nevek alaktana* Kézirat.
- CZEGLÉDI 2007 CZEGLÉDI Katalin *Földrajzi nevek jelentéstana.* Kézirat.
- CZEGLÉDI 2009 CZEGLÉDI Katalin *A személynevek, népnevek, törzsnevek és társadalmi címnevek kapcsolatáról* 2009. Kézirat.
- CZEGLÉDI 2017 CZEGLÉDI Katalin, *A Turán név a földrajzi nevek tükrében.* In: *Kelet Kapuja, történelmi folyóirat I. évf. 1. szám, 2017. július - szeptember: 44-62.* Tortoma Kiadó Barót.
- CZEGLÉDI 2021. *A Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek nyelvtana és kapcsolatai* 1-5. rész: 1. Hangtan 2. Mondattan 3. Alaktan (Gyökrendszer, Toldalékok rendszere) 4. Szófajok (Tulajdonnevek, közszók) 5. Jelentéstan. 2021. Kézirat.
- V. D. DIMITRIJEV, V. A. PROXOROVA 1984 - V. D. DIMITRIJEV, V. A. PROXOROVA szerk. *Bolgari i Csuvasi Csebokszari* 1984
- ERDÉLYI 2011 ERDÉLYI István *Dél és Észak Régészeti emlékek Napkút Kiadó Budapest 2011*
- FARKASINSZKY 2004 FARKASINSZKY Tibor *Magyar őstörténet új alapokon Kr. E. kb. 2000-től* Miskolci Bölcsész Egyesület Miskolc 2004
- FODOR 1977 FODOR István *Bolgár-török jövevényszavaink és a régészet* in: *Magyar őstörténeti tanulmányok szerk. Bartha Antal – Czeglédy Károly – Róna-Tas András Budapest 1977*
- FODOR 1980 FODOR István *Verecke híres útján...* Budapest 1980
- FODOR 1988 FODOR István *Kazárok és kabarok* in: *Magyarrá lett keleti népek szerk. Szombathy Viktor és László Gyula Budapest 1988*

- GAÁL 1957 GAÁL László *Dentü-mogyer*. Magyar Nyelv LIII. 1957:27-35.
 GOMBOCZ 1921 GOMBOCZ Zoltán *A bolgár kérdés és a magyar hun monda* in:
 Magyar Nyelv XVII 1921
- GULYA 1997 GULYA Gulya János *A magyarok önelnevezésének eredete* in:
 Honfoglalás és nyelvészet Balassi Kiadó Budapest 1997
- GUNDA 1986 GUNDA Béla *A néprajz és a magyar őstörténet* in: A magyarság
 őstörténete 1986 szerk. Ligeti Lajos
- GYÖRFFY 1990 GYÖRFFY György *A magyarság keleti elemei* Budapest 1990
- GYÖRFFY 1986 GYÖRFFY György (sajtó alá rendezte) *A magyarok elődeiről és a
 honfoglalásról* 3. kiadás Budapest 1986
- HAJDÚ – KRISTÓ – RÓNA-TAS 1982 HAJDÚ Péter – KRISTÓ Gyula – RÓNA-TAS András
Bevezetés a magyar őstörténet kutatásainak forrásaiba I-
 V. 1976-1982 Tankönyvkiadó Budapest Kézirat.
- HAJDÚ 1953 HAJDÚ Péter *A magyarok kialakulásának előzményei* in:
 Nyelvtudományi Értekezések 2. Budapest 1953
- HAJDÚ 1962 HAJDÚ Péter *Finnugor népek és nyelvek* Budapest 1962
- E.A. CHALIKOVA 1976 E.A. CHALIKOVA, *Ósmagyar temető a Káma mentén*. Magna
 Hungária kérdéséhez. In: Archeologiai Értesítő 103. 1976
- HARMATTA 1997 HARMATTA János *A magyarok nevei a görög nyelvű forrásokban*
 in: Honfoglalás és nyelvészet Balassi Kiadó Budapest 1997
- HÓMAN 1938 HÓMAN Bálint *A magyarok eredete és vándorlásai* Budapest 1938
- KÁLMÁN 1989 KÁLMÁN Béla *A nevek világa* Debrecen 1989
- KESZI 1996 – 2002 KESZI Tamás *A magyar törzsnevekről* in: Keletkutatás 1996 őszi –
 2002 tavasz: 5-15
- KIRÁLY 1984 KIRÁLY Péter *Levedia-Etelköz a szlavisztikai irodalom tükrében*
 in: Magyar Nyelv 1984. 4.
- KRISTÓ 1975 KRISTÓ Gyula *Néhány megjegyzés a magyar nemzetségekről* in:
 Századok II. 1975
- KUSKUMBAJEV 2011 KUSKUMBAJEV, Ajbolat *Magyarok keleten és nyugaton. Magyar-türk-
 kipszak kapcsolatok a középkorban* Napkút Kiadó Budapest 2011
- LÁSZLÓ 1944 LÁSZLÓ Gyula *A honfoglaló magyar nép élete*. Budapest 1944
- LÁSZLÓ 1981 LÁSZLÓ Gyula *Őstörténetünk* Budapest 1981
- LIGETI 1943 LIGETI Lajos *Az uráli magyar őshaza* in: A magyarság őstörténete
 Szerk. Ligeti Lajos Budapest 1943
- LIGETI 1964 LIGETI Lajos *A magyar nép mongolkori nevei* (magyar, baskír,
 király) in: MNy LX. 1964
- LIGETI 1986 LIGETI Lajos *A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás
 előtt és az Árpád-korban* Akadémiai Kiadó Budapest 1986
- LOTZ 1963 LOTZ János *A magyar szó etimológiájának kérdéséhez* in: NyK.
 1963

- MÁNDOKY 1976 MÁNDOKY Kongur István *Magyar eredetű törzsek a baskiroknál* in: Tiszatáj 30. 1976
- MATOLCSI 1985 MATOLCSI János *Őseink állattartása Levediában* in: Az őshazától a Kárpátokig szerk. Szombathy Viktor Budapest 1985:160-200
- MÉSZÁROS 1910 MÉSZÁROS Gyula *Magna Hungária (A baskír-magyar kérdés)* Budapest 1910
- MUNKÁCSI 1895 MUNKÁCSI Bernát *Az ugor népnév eredete* in: Ethnographia 6. 1895
- NÉMETH 1966 NÉMETH Gyula *Magyar törzsnevek a baskiroknál* in: Nyelvtudományi Közlemények 1966
- NÉMETH 1991 NÉMETH Gyula *A honfoglaló magyarság kialakulása* 2. kiadás, közléteszi Berta Árpád Budapest 1991
- NYITRAI 1997 NYITRAI István *A magyarok elnevezései a perzsa forrásokban* in: Honfoglalás és nyelvészet Balassi Kiadó Budapest 1997
- PAULER 1900 PAULER Gyula *A magyar nemzet története Szent Istvánig.* Budapest. 1900
- PAULER PAULER Gyula *A baskír-magyar rokonságról.* Budapesti Szemle CIII. 337.56.
- PERÉNYI 1975 PERÉNYI József *A keleten maradt magyarok problémája* in: Századok 1975
- RÓNA-TAS 1977 RÓNA-TAS András *A magyar-bolgár-török érintkezés jellege* in: Magyar őstörténeti tanulmányok szerk. Bartha Antal – Czeglédy Károly – Róna-Tas András Budapest 1977
- RÓNA-TAS 1979 RÓNA-TAS András *A magyarság őstörténete* Kézirat Budapest 1979
- RÓNA-TAS 1991 RÓNA-TAS András *A honfoglaláskori magyarság* Akadémiai székfoglaló előadás Budapest 1991
- RÓNA-TAS 1996 RÓNA-TAS András *A honfoglaló magyar nép* Balassi Kiadó Budapest 1996
- VARGYAS 1984 VARGYAS Lajos *Keleti hagyomány – Nyugati kultúra* Budapest 1984
- VÁSÁRY 1977 VÁSÁRY István *A Volga vidéki magyar töredékek a mongol kor után* in: Magyar őstörténeti tanulmányok szerk. Bartha Antal – Czeglédy Károly – Róna-Tas András Budapest 1977
- VÁSÁRY 1985 VÁSÁRY István *A baskír-magyar kérdés nyelvi vetületben* in: NyK. Budapest 1985
- VÁSZOLYI 1967 VÁSZOLYI Erik *Zürjének, Perm, Bjarma és egyéb kérdőjelek a középkori zürjén történelem lapjain* NK 69. évf. 1967
- ZICHI 1923 ZICHI István *A magyarság őstörténete és műveltsége a honfoglalásig.* A magyar nyelvtudomány kézikönyve.

ZSIRAI 1951

Szerk. Melich János, Gombocz Zoltán, Németh Gyula
Budapest 1923

ZSIRAI Miklós *A magyar népnév eredete* in: Nyelvtudományi

Közlemények 1951